

Handwritten label in the top left corner, possibly containing a library or collection number.

ΤΟΥΤΟΝ

II

ΕΚΔΟΣΗΝ ΕΚΔΕΙΞΑΝΤΑΣ
1840

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ

**СТИХИ ТОКТОГУЛА
И
ВОСПОМИНАНИЕ КАЛЫКА**

на киргизском языке

ФРУНЗЕ
КИРГИЗГОСИЗДАТ
1940

ТОҚТОЎЎУЛ САТЪЛОЎАНОВ

ТОҚТОЎЎУЛДУН ЫРЛАРЪ

ЎАНА

ҚАЛЪҚТЪН ЕСТЕЛИКТЕРИ

FRUNZE
ҚЪРҚЪЗМАМБАС
1940

П

35028

Библиотека Института
СНХИЛЛ И ГСР

Редколлегија: Redkollegija:

D. Ataev
V. Vinnikov
O. Džakišov
██████████

K. Ešмамбетов

D. Ataev
V. Vinnikov
Ө. Çakišov
██████████

Q. Ešмамбетов

Çalırь redaksiyası
Qıvanısvək Malıkovduqı

Общая редакция
Кубанымбека Маликова

Texniceskij redaktor
Milusev S. S.

Съдьяна сооптуу
Gajnullın I.

Сооптуу корректор
Qasımov Z.

Kıteptin oslozkası çana zastavka, kan-
tsovkalari
V. I. Ljaxov çana E. Nemjfulduqu

✓ BALALBQ

Ajtyluu çanıç वोlso da,
Aldınan съqsa tildegen.
Aloolor kujçen otqo oqşor,
Ajvıquunu bilvegen
Bir çaşında bilinir,
Qыльqь көzge ilinir,
Balanın сьть çырдaj—
Sujmөкө көзүң tигilir,
Eki çaşar kezinde,
Kyldyn ваарын саңдатыр,
Çarçaqаның билvesten,
Mejmandь көzge ilvesten,
Basыр çyret valalьq;
Enesinen vaşqadan,
Çat kişice çaltanыр,
Qasыр çyret valalьq.
Yскө çaşь сьqqanda,
Aldınan съqsa atalar,
Çьqыльь, turup tyjulьr..!
Kөtөgyp аль çыttasan,
Çarçaqаның bilinvejt,
Şaşыр kelsen kujgyp.
Balаның tili eң qызыq,
Sujler verse quçurар,
Taңqa maal oqçonup,
Toqçoj misal vьçьrap.
Yc çaşar ojnoo kezinde,
Tili сьqat bulbuldun.
Alaman sujler vergende,
Qajqысь сьqat muңduunun...
Qaqыlaжьñ tilindeñ,
Der çalьныр арась,
Ata-enesi çыttasa,
Аньq сьqat qarasь.
Taңqa maal toqçojdoj,
Sajrap turat valalьq.

Törtkө чаşь сыққанда,
Urusturup baldardь
Qajrap turat balalьq.
Beşke чаşь narqanda,
Qajqь qapa ojlonoj,
Çajnap turat balalьq.
Erteñ menen turqanda,
Bjlap turat balalьq.
Eide çoqtu tarqьn dep,
Ata menen enesin
Qьjnap turat, balalьq.
Kilem, kilce şajьqь,
Çatsaң, kelbejt,—balalьq.
Arman qьlьp ьr qoşur,
Ajtsaң kelbejt, balalьq.
Qarсыqьa taptar, quş salьp,
Quusaң kelbejt, balalьq.
Qajran çastьq өtkөн soң,
Qardьqьp unuң vytкөн soң,
Brdasaң kelbejt, balalьq.
Toquz çoldun toomuna,
Yşkyrup yc aj—toqson kьn,
Tursaң kelbejt balalьq.
Tovurcaq minip artьnan,
Quusaң kelbejt balalьq.

* *

Alьşьp ojnop çaşь valdar,
Qьjьn qьzmat qьlqansьp;
Basьp kelet alsьrap,
Çaaqan kyndөj byrkөлyp,
Aparañnan nan surar.
Baqelek tyrup çarьşьp,
Baş ooqon çaqqa varьşьp,
Kөpөлөk quup qarmaşьp,
Qumardan сыqьp qanьşьp,
Boz vorvaşьtn valasьn,
Quş qьlьp taptar, salьşьp.
Segirtke çese vorvaşь,
Qatqьlьp kylyp qalьşьp.
Qandaj qьzьq balalьq!
Balalьq vaştan өtkөн soң,
Açьrap bizden ketken soң.
Qajra kelbejt balalьq.
Aq qar ketip çaz kelip,
Çer qarajьp көk сыqьp.
Kөk tuqava өndөнyp,

Kөjkөлyp şiber, сөр сыqьp—
Çer gyldөгөн kezinde;
Baj cecekej mandalaq,
Çajnaqan çerdin betinde...
Syjynyp valdar terişip,
Ar—kimisi bir-birden,
Şiş menen çerdi celişip,
Çetige çaşь сыққанда,
Tomuraңdar çaşь valdar,
Torpoq minip eñişip,
Atьm dep vajlap suutup,
Aqaqtatьp terdetip,
Cylyk taqьp murdunь,
Aq өpkө qьlьp qurutup.
Cataqtaşqan emedej,
Tevetej qalьp bir çerde,
Çarapьn taştar unutup,
Çaaqtan ьldьj ter aqьp,
Vaşьnan majьn сыqьrьp.
Çooqazьn menen mandalaq,
Qazqanьna quvanьp.
Qara suu kecip tyryrup,
Сьвьqtan kesip, at minip,
Сьmьldar curqар kyjyryp
Menin atьm kylyk dep,
Сьqqandarь syjynyp.
Qara vatqaq, саң kecip...
Birin biri çyr deşet;
„Kecе көргөн сьmсыqtьn,
Balapаньn alalьq.
Vaarьvьz varьp соң sazqa,
Çegirtkege salalьq"...
Qandaj qьzьq iştari,
Qajra kelbejt balalьq!
Segizge çaşь сыққанда,
Sekirip ojnop çyrse da
Ojnu qanvajt balalьq.
Toquzqa çaşь сыққанда,
Balalьq saal toqtolup,
Yc çaşar ojnoo kezegi,
Elestep kelbejt çoq volup.
Qajran çastьq çьjьrma veş,
Qajrat tolqon ubaqьn!
Uquruq salqan qur attaj,
Çajnap tolqon ubaqьn.
Baldar menen vulquşur,
Kyc sьnaşьp turmaqqa.

Qandaj da bolso  sam dep,
Keteryp  erge urmaqqa.
Bala kezde  rdasam:
Bard q adam  as qan.
Qajryvaj bizden ketken soq,
Qajra kelbejt balal q.
Kirgin suudaj  as q t ,
Qajdan izder taval q.
Bir kunc  erkin bilinbej,
 tup ketet  myruq
Qadryla yr s yla yr,
Qara bolvoj  a  valdar,
Keterylsyn k nylyn.
Qartaj r kettim qajran  a ,
Aqaldan aman saqtasa:
Dalajd  k r t alt n va .
 a  kezimde ajdald m,
Qarqanqa ty yp qarmald m.
 avd q sal r at minir,
 ary yn kelet balal q.
At ystyn n eni ir,
Birin biri  ensem dep,
Al sq n kelet balal q.
Balal q  tk n va ymdan,
 a  kezimde ajdal r,
Eki qol qajc  vajlan r,
Qyjnoo tartqam  a ymdan,
 a s sam  rdar  aqtygvaj.
Qar y s q r Toqono—
 alr  zulum asyldan:
Quzqundard n zar nan,
Qarmal r ketkem Sibirge,
Qal n  irtun qa nan.
 yjlydan torqo tal qraj,
Bulbul Toqon tan ydan.
Ala varc n byrkyttej
Bala kezde  a s qan.
 yrdal n k rwej elimin,
„Atam“ dep  ylar qalvad ,
Azamat uul-kelinim.
Balal q kezde toqtovoj,
Qulandaj tujlajt  yrg yn.
Talaan n qyzyl gylynd j,
Tamy yr sonun ireni ...
Ajdal r  yruy necen  yl,
Azar tart r  yd dym.
Aqarqan tan,  aryq k n,

O ol kezde zarlan r,
Tijse eken dep tiledim.
 yrdal door, ke  zaman.
Er ajalqa ten zaman,
 astar m verdi tilegi .
Qajran  as q balal q,
Qyz q nd  ajtrasam,
 atras n beker qamal r.
Sajraqanda Toqondun,
Tygenbejt  ym saual r.
Otuzqa  a yn varqanda:
On segiz menen  yj rma be ,
Ojlonsoq artta qalqanda;
Ojnor kylg n,  a  valdar,
Qalvaq n beker armanda.
Tentustun k nylyn qalt r r,
 aman aj r tildesir,
 aqala ra  alqanda,
Qaruus  ketip vasalvajt,
Qaryl q  etip qalqanda.
Pende qac r qutulvajt,
Qanca t yqt  bolsoq da,
Suq  lym ki en salqanda!
Qajra kelbejt balal q,
 a  kezekt  ojlosoq,
Kim da bolso armanda.
Qyrqqa  a yn  etkende,
 as q  inin qa yl r,
 ajq   yrg n zaqymdaj,
Balal q va tan  tk nd ;
Ojlojsun  onu saq l r.
Ata-enen, k zge k rynb jt,
Bala kezde k rk nd .
Ala varc n tyn g n,
Asqaluu qurvu, qyzyl ta .
 myruq  tup bilinbejt,
Qyrq n  zy qyjla  a .
Qyrq be inde velsenir,
Tyryns n, kelbejt balal q
Tyrluy sonun asyldan,
Kijinsen, kelbejt balal q.
 astar menen  ary yr,
 ygyrs n, kelbejt balal q.
Aq sar va yl qoj sojur,
Bylyns n, kelbejt balal q.
Qyrq be ten  a yn a qanda,
Elyyg  qadam basqanda,

Enkejip belin ijilet.
Estegen menen çetpejsin,
Elirip çastıq qacqanda
Qajrıbr seni qaravaj,
Qaqşanır tiler çatsa da.
Aq çibekke oronur,
Çatsa, kelbejt, balalıq.
Baqqa qonqon bulbulda,
Ajtsa kelbejt, balalıq.
Elyu beşke varqanda,
Balalıq ketet, tartırvaj.
Kelin-qızqa ker ajtsa,
„Qatıgyn“ der çaqırvaj.
Arıman qılıp oşondo,
Qartajqanın bilinet.
Altımtışqa varqanda,
Butuna tuşoo salqandaj,
Eki tizen vygylot.
Aq saqalduu ake—der,
Qarılıqtın belgisi,
Kelinlerin çygynot.
Kejrin ketet mycendyn,
Çılıusu qacat tizendin.
Qolundan qajrat, kyc ketet,
Çaş kezinde işengen.
Altımtıştın özünde,
Arqandaqan attajıyn.
Kejikkeel volsoñ qartajır,
Kelinine vatrajıyn.
Eki tizen urunur,
Kempirin menen çatrajıyn.
Altımtıştın beşinde,
Ajlıqqa çaman kergynvøj,
Napsindi tıj elirvej,
Kökürök soo darman çoq,
Balalıq turat esiñde.
Tajaq alır qolıña,
Maldı közdör turasın,
Erteñ menen, kecinde.
Çetimişke varqanda,
Ijilir belin qalqanda,
Balalıqtı oñonur,
Bolosun çaman armanda.
Çaştarqa çaman kergynvøj,
Aqarır saqal qarqanda.

Çetimiş beşke varqanda,
Qıjalın volot balada.
Solpondoj volqon eki köz,
Tiktöögö qalat çaravaj.
Qarış çerge basalvaj,
Qartajqanın bilinet.
„Attın qajran çastıq“ der,
Kökürögün kirilder,
Kijimge mycend kelışpejt,
Sımtvatın ketip qalqanda,
Belinden qarar ky c ketet,
Qolundan qımtvat iş ketet.
Añıq uquruq salqanda
Aq şumqardı qolqo alır,
Ajdıñ köldy çeepter,
Bojloson kelbejt, balalıq.
Altı çaşar baldarda,
Oñnoson kelbejt, balalıq.
Sanaandı völyp çygurur,
Oñnoson kelbejt, balalıq.
Kök şumqardı qolqo alır,
Kök teskejdi aralar
Bojloson kelbejt, balalıq.
Seksenge çaşın varqanda,
Selkilerge qoşulur,
Oñnoson kelbejt, balalıq.
Könylyndy kätörur,
Oñnoson kelbejt, balalıq.
Tınvaj sajrar, bul Toqon,
On çaşında ırdaqan,
Şaşınqan bulbul volot der,
Qarajalar sındaqan.
Erke volot balalıq,
Irettyu işti qılvaqan.
Taj qulandaj elirip,
Taq sekirip tuşlaqan,
Ajtır qojot kergenur,
Balalıqtın icine—
Taruudaj söz sıvvaqan.
Ajrandı sytkö qoşqun der
Arasın qıjnar, ırdaqan.
Çaş kezekte Toqtoqul,
Baldar menen qoşulur,
Baş oşqon çaq varqamın.
Vaarınan kylyk men volur,
Balaran quur alqamın.
Baqalekter kyreşur,

Baldardın çyqqam balwanın.
Aq sytyn berip emizgen,
Aldar tamaq çegizgen,
Enemdin tilin alwadım.
Kyn watarda kelci elem,
Ojundan çyqraj armanım.
Çarçaqansыр sandalyр.
Balalyq ojdon ketse da,
Qarşyq quur çetse da,
Köylgө bekem qarmadyq.
Balday şirin sözderym
Baldaqda qalsyn arnalyр.
Sajraqın tilim talyqraj,
Şaşıqın dovuş qardyqraj.
Balalyq qyjaj çaş kezde.
Tuurqa qonqon tujqundaj.
Teñ qurwumdun icinde,
Tamaşam sonun köryngөн,
Talwaqan kylyk men elem,
Syrөtpej topton welyngөн.
Tañ atыр, kyn çyqsa da,
Tapaqan adam keşimden;
Arşymda walam çaş qalyр,
Kөрwөdym uwaj kelinden.
braaqqa çarqan kylyktej,
Qызыqanda elirgem.
Aq çalyraq qызыз elimdin,
Taalaşyna çaralyqam;
Qarşy çyqыр quzqundar.
Tutqun wölup çamalqam.
Qutulsam dep zarlaqam,
Erik wewegen zamandan,
Balalyqtyn qyjaly,
Ojumda turat ketpegen.
"Torqojdoj Toqom ыль" деп,
Armanda wölup bir көргөн,
Uqsam деп qajra degdegen.
Kөkyөkte qazalyм
Kөтөкөjdөн çaşyqan.
Acqысын ыдын acqanda,
Qıjruq ulaş tawlyqan.
Bala kezde ыrdasan,
Dajranın taşqan suundaj,
Barqan saşyn төкcy elem,
Başqa sözge wıruıwaj.
At aqsaqan wajgeden,
Ajaqın taşqa qaqыныр.

Balalyq ajtqan bul sözym.
Beker çerge qalwastan,
Çaştarqa ketsin çaşyлыр,
Toqondun sözy tyğөнwөjt,
Qalyн topqo barqanda,
Qajnar çyqat tawlyр.
Qulaq salqын çaş waldar,
Çыrqalduu zaman teñ keldi,
Ar bir sonun çaşyлыq.
Uşul kezde qalwартын,
Çaşdan qajra tuulup.
Qызыqaldaq, qызыq өmyrdө,
Qajqыңar ketti çuulup.

373

✓ TUULOQAN ÇERİM

Sajracь tilim, talьqraj,
 Qomuzum qoşur kəreյyn.
 Alьr qalqьn çaş valdar,
 Toqoңdun ajtqan Өnəгyn,
 Şaqqa qoңqon vubuldaј,
 Saqьnqan elge təgəјyn.
 Qьjusun taар keltirgen,
 Qьzьl tildin sezerin;
 Taralsьn qalqqa ьrlarьm,
 Taşьrqaр qaldьm devesin,
 Qoluma qomuz alqanda,
 Qoşulur dovuş çənəгyn.
 Tuulqan çerim ajtaјьn,
 Çaştarqa tijer keregin,
 Çamaqьrdaj ьrdan, necen sөz,
 Çamaqtar ajtьm tereңin,
 Qonoqo sarqan vuudandaj,
 Qozqojun ьrdьn tynəгyn.

••

Kindik kesip, kir çuуqan,
 Təgəгen çerim ajtpasam;
 Sьr veşik saар, qastarlar,
 Bələгen çerim ajtpasam;
 Tereң sөzdən baştasam,
 Baatьrlьqьm viinet,
 Betteskən çoodon qacpasam.
 Kyrəđəlyу sərttar elimden,
 Aq çerinen ajdalьp,
 Ajnekteј kəzum sacьrap
 Eki qol vəkem vajlanьp.
 Azavьn taritьm zulumduп.
 Quzqundarđьn zarьnan,
 Bir kezde kedəј qьrьlьn.

23

Qalьn sərttar araңdan,
 Qarmalьp alьs quuldum.
 Elsiz çerde çəө vasьp,
 Qьjlasьn kərdum qьlьmdьn,
 Sovet əkmət taştattьn,
 Qamalqan qajqь muңumdu.
 Ala-Too salqьn atьr çel,
 Qoj semircy vijik vel,
 Arasьnda tuulqan,
 Aq qalraq qьrəгьz qalьn el.
 Qara kьngəј, Beştəştьn,
 Baş çaqь çajьq tys çajloo,
 Sarttar, sajaq çajlaqan,
 Alma əгyk vьşьp təгyləгen,
 Aralar adam varvaqan.
 Quzqundar alqan encikter
 Qui соqoj vajquş kedəјler,
 Cetine vasьp varvaqan.
 Çalaңqьctaj oşolor,
 Çaqьndar varsəң qarmaqan.
 Çajloosun kedəј tartьgьp,
 Kəp volcu mendeј zar'aqan.
 Bьrsqulbək—datqa, valdarь
 Kedəјlerdi keltektep,
 Dalajđьn vaşьn' qandadь.
 Alьsəzdarqa tijcy emes,
 Ijne çipteј, çardamь.
 Çalqьz uјun tartьgьp,
 Çetim-çesir, vajquştar,
 Çelmoquz dep qarqadь.
 Ketmen-Təvə çerimden,
 Kəкymvajđьn Vajqazь,
 Çoqotmoqo kedəјdi,
 Kəp volqon munun ajlasь.
 Quzqundarđьn qьlьqьn,
 Qaltьrvaj tilim sajracь.
 Qalьn çurtqa quzqundun,
 Tijgen emes pajdasь.
 Tişine qoqus ilinsen,
 Qьşьnda kirgen vuuradaј,
 Qьrcьldata sajnəcu.
 Açьmьn dep zulpuqar—
 Mekege varьp keldim deјt,
 Adamđьn aqьn çeveјm dep,
 Qudajđьn uјun kərdum deјt.
 Qazandaj selde calьnьp,
 Qalqьn vaarьn aldaqan.

35028

Библ. музея Института
Филологии им. СССР

2

Den.

Den.

42.

Qara çindyuy qalpasъ
Eşenim der çandaqan,
Ajalqa wala berem der,
Şwъwъar eşen arwaqan.
At waştар qunan, taj aлыр,
Kedejden qozu, qoj aлыр,
Alwaqanъ qalwaqan.
Çalqъz uşdun torroqun,
Aлыр qojdu aсы der,
Alsъz kedej zarlacaq;
Çaldъraqan kedejdiñ—
Ajtqanъna көnwөгөн.
Tuulur өskөн çerimdi,
Zulumdar eeler çerdegen.
Kezektyu çerde төgylgөн,
Aqъndъqtъn ar sözün,
Uqraqan adam saqъnat,
Aq qardъ teşe tiktese,
Ajnektej көzün qarъqat.
Sajraqan bulbul aqъndar,
Qaldajqan torqo sawыlat.
Kerimwaj, Aqmat waş wolur,
Kesiri tşdi Toqoqo.
Kelwes çerge ajdatър,
Aqcişden saldat сыqartър,
Ajnektej көzum çajnatър,
Qol-butumdu kynөөлөр,
Kişen salър wajlatър,
Sibirден kelgen kezimde,
Quşcu suuqa сыqarwaj,
Sarttardъ qartmar sawaqan.
Urwaqanъ qalqan çoq,
Qatъn menen baladan.
Keçeş өkmөt wolwoso,
Kedejler tentir çadaqan.
Quşcu suunun wojunda,
Ajdaqan malca kedejdi,
Çalqъz tamqa qamaqan,
Kedejlerge ker tşweş,
Keçeş menen aqъы,
Kerimwajdan taraqan.
Men Sibirден kelgence,
Kөр çyldar ötty aradan.
Taң atqanca sajrasam,
Uqtacu emes bar adam.
Saqъzqandъq Mazarsaj,

Sylөөsyn çojlor ketpegen.
Arqar menen qulçasъ,
Çajъыр ottoşt wөksөdөн.
Çajqalqan şiber ыраңъ,
Oyl асыр, byrdөр көktөгөн.
Ar bir sonun çajloosun,
Uqqan adam degdegen.
Qara saqal, qalyñ el,
Kynгөj çaqъn çerdegen.
Qara qъjaq wetege,
Qarasañ gылdөр ыrqalat
Aтыр çyttuu çel menen,
Kөk adъr menen Buuradan,
Kekilik, cill ketpegen;
Quş saluucu çer wolcu.
Çajloosu malqa çaqъştuu
Baş çaqъ salqъn төr wolcu.
Çazqa maal көktөmdө,
Çawыla көсүр el qoncu.
Sibirден kelgen kezimde,
Eşmamwөt menen көryşүр.
Ucuraşqan çer wolcu,
Al kezekte kedejge,
Quzqundar qъjan sel, wolcu.
Qozqoqondo qazaldъ,
Qoşur ajtъr ketejñ—
Qorqon ata Mazardъ,
Ketmen-Tөwө, Talastъn,
Kelinderi tynөjm der,
Kelip turcu çaz aldъ.
Barqanda wala wercydeş,
Kөtөгүр aлыр kelcydeş,
Ecki ulaqъn sojuşur,
Een-talaa çajlarqa—
Asъr aлыр qazandъ,
Zъjaarat qъыр çatqanъ.
Qol menen çasar qojqondoş,
Tegerek sonun asqasъ,
Sajraqan tilim talъqraj,
Qъzъqtuusun waştasъ.
Aлыsqa carqan wuudandaj,
Aғыşъn kerip taştasъ.
Asmanqa tşip turqansър.
Asqa zoonun wişigi,
Ajdaqan maldaj çajыlat,
Arqar-qulça, kişigi.
Baş çaqъ wadal çajataş,

Qarşqarılar qavışqan,
Qavylan menen ibirisi,
Qarşь сыqsa алысқан,
Сerdin vaarın аждақан,
Өgyzdөj volqon qamanь,
Өty tolup qajnaqan.
Qыьctan qurc—qы qыma,
Qajsaqanьн çajlaqan,
Ar bir tyrkyn çandardь .
Aңcыlar атыр алысқан;
Kөryнө icin aralar,
Kөzгө atarь varьсқан.
Qaraqaj, arca icinde
Qara qulaq şeri var.
Qacьrqaньн qutqarvas,
Qadimki çolvors eri var.
Bulbul Toqoң talьqraj,
Çaş kezimde cьqcu elem,
Dalaј qыьн çarьctan.
Tuulup öskөн çerime—
Aјdalyр çyryр necen çы,
Aman kelgem аlyctan.
Yn алыşьр saјraqan,
Qanattuuнun vaarь var.
Itaq menen syt aqтьн—
Qancalarь daqь var.
Adamzaat көrvөгөн,
Aq qarda tuulup төldөгөн,
Aq qajveren malь var.
Qalyн, şilvi, cetinden
Qalyн terek, talь var.
Sьrдар qoјqon emedeј,
Tovulqusu daqь var.
Qoçoqat menen qaraqat,
Byldyrkөny daqь var.
Adam көryр тааныqьs,
Ar çьqactьн vaarь var.
Aq cıј menen Qarasuu,
Toqondun көzy varьnda—
Rajon volup ornoqon.
Mьndaј sonun teңcilik,
Qыьnda murun volvoqon.
Quruluş aq tam salдыьр,
Sovet ökmөt oңdoqon.
Eski tamdar vuzulup,
Tyrсыz volup çoqoıqon,
Tyvynө көk taş ornotup.

Tyvölyk volup oңoıqon.
Ketmen-Tovө vazarь,
Kenen tartьp соqoјqon.
Eski ubaqta quzquндar,
Tysyn yjryр oloјqon.
Kelin-qьzdьн vaarьcьь,
Cьrqaıduu azьr turmuşta,
Erkin ösyр toroıqon.
Qutqarqan vizdi partija
Qan soruucu zulumdan.
Aјdoodon aman qutulqam,
Qajqь tartqan muңumdan.
Sajrap cьqqam, çaşьmdan,
Sarttar, sajaq uruudan.
Sajracь tilim talьqraj,
Sanatьm qalsьn qalyьqqa.
Ylgy bolsun çaştarqа,
Kijinki nusqa tarьxqa.
Barqan saјьn uzarat,
brьstuu çaştar qadamьn.
blajьqtuu volsun der—
br menen qoşur çamadьm.
Altь çы aјtsam tygөнvөjt,
Qызы tilde çamaqьm.
Kөnylyn acьp saјradьm,
Qatьn menen valaqa.
Ermek volup vereјin,
Qulaq salqьn çaştarьm—
Qartajqan.—Toqoң avaqa,
Açal kelse bir kuny,
Turvasmьn elim araqа.
Miң toquz çyz çьjьrma,
Segizinci çыьnda.
Bulbuldun vaarьn saqьrtqan,
Frunzege kelsin der,
Qьrqaızdьн vorvor qalaasьn—
Kөnyl acьp көrsyn der,
br menen qomuz өnөryн—
Noota degen qaçazqa,
Alavьz aјтыр versin der.
Bulbuldun vaarь çьjnalдыьq,
Aјavaј certip ьrdadyq.
Oşondo көrgөm, kyldөгөн—
Qьrqaızstan qalaasьn.
Eriktyy kыngө çetkirgen,
Emgekci eldin valasьn.
Sajraqan qызы tilim sen,

Qызықтыу ырдан тавасың.
 Ең бир ғырғал турмушта,
 Емкі қағар барасың.
 Қығызда қыла ығыптың,
 Байқадым далай самасың.
 Торқойдож болған Тоқонду—
 Тузақ салыр бир куну,
 Тозоқтыу дүйне аласың.
 Тартірке салыр Әкмөт,
 Апықтар ықар қағарың;
 Адамдын адал қарасың.
 Айтқан ығым, қағарға,—
 Нұсқа болыр қаласың.
 Тотудай тілім сайраған,
 Тор ғындан тартыпвай,
 Туулған сердің далай,
 Қалбасың доқу атылай.
 Төргендин нарқы қатары
 Қызы қағары болот.
 Қығтоодон тығур келгенде,
 Қағарына ел қонот.
 Қазған менен тығонөйт,
 Бер қағар туз кен болот.
 Алаңда қарсықай,
 Қойду бағары қағар ел,
 Бағаранда көңіл сергіткен,
 Бағар қағар мұздақ бел ел.
 Қоңуғыз, Іске сай.
 Ақта, тойдо қығары,
 Ағарың көрдүм бир несе ай.
 Сағарың мал қағар алған,
 Ағар мал түйер қағар алған,
 Қағарың малқа некен сай.
 Қатарында қалбасың,
 Қағарайқан қағар-булақ.
 Қарасаң гүлдөр ағыр,
 Көйкөлір ығары ығары.
 Асмандан булут ығары,
 Көк сөрке тығар булақ.
 Үн ағыр сайрағар,
 Ала-Тоонун ығары.

* * *
 Teskej қағар Нал-қурт,
 Бағар қағар малқа қағар болот.
 Ағар төру кенен сай болот
 Адамдын меері қағарандай,

Ады-ады бел болот.
 Көйкөлір ығар сағары,
 Қатар тартыр ел қонот.
 Кетмен-Төве қағарын,
 Өзөндөру кен болот.
 Қығардын Ала-Тоолору,
 Қызы алтын кен болот.

* *

Балқар сууда қағар,
 Қулар келде қағар,
 Үлар тоодон ын салған,
 Кіжигі тоодон тың алған,
 Елігі серде бағар,
 Қайлоосу қағар ығаркей
 Қары қағары бағар,
 Тоқой қағары ығар,
 Булбулдары тағар.

* *

Советтин қағар кунунде,
 Териме бағар семірдім,
 Сібірде қағар ағары,
 Өткөрдүм қағары, өмүрдүн.
 Ағары аз қағар,
 Қағарың көрдүм елімдин.
 Қартайсам да қағары,
 Қарасың ағар көңүлдүн.
 Үзағары сұра бағары,
 Алтындай бағар өмүрдүн.

26.

292.

✓ UC QOÇO

Bu loquja, Toqtoququl Sibirden qaşttqandan kişin da bir top çyl ajaq nas-
qanda boldu.

Ajšloqa, uc emci qoço keldi. Bir çaştan ojdø, on eki çaştan ылды baldarda
çajnar alıp emdej naştaşt. Bajдын baldarын erkeletip çaqşь mamile menen
çын көnyldөнур emdeşet da—nuqaranын baldarын ормондоşur uruşur çana
„bir puddan egin ala kelesiner“ deşip bujruq berişet. oşentip qanca baldar-
дын eneleri tomsoruşur qaştaşt. Munu Toqtoququl uqarь menen, nastьr
narьp uc qoçonu mejmandьqа çaqьrdь. alar: „I, ьrcьm vizge tamaşa qьr
berci“ deşip, Toqtoququlduquna eercişip kelip qalyşt. Bular çajlanьşьp olturuş-
qandan kişin „olujalarm, tamaşa qursa-qurur berejin“ dep qomuzun kyuløp
alьp, mintip ьrdady:

Bygyn mejman volduçar,
Yc qoçom menin yjymø.
Qumar volqon ekensin,
Tamaşaluu tilime.
Çoluqa alvaj çyrcy elem,
Ulamанын birine;
Qulaq salqьn, qoçolor,
Qomuzqa doşqon ynyuø...
Qomuz alsam qoluma,
Kørçylykkø certemin,
Qьzьqanda tavьlcu,
Qьjla sөzdy cecemin,
Şarьjattь bilbegen—
Çe adamqa oqşor çyrvøgøn,
Taqvанын көrdym necenin...
Qoçolor, aştь çoluңdu,
Bygyn keldi, kezegin
Menin syjwøjt pejilim,
Orunu çoq syjløgøn—
Ulamанын cecenin.
Moldolor aştat, bir vaşqa,
Aqьrettin maanisin.

Ajdar varьp tozoqco,
Qamar qoçot çьqarvaj,
Kedejlerdin vaarьşьn.
Taqvalarqa çoluqraj,
Tarqavaj çyrot qumarьm.
Bulbuldaj sajrap aldьnda,
Ajanvaj ьrdar turamьn,
Ajšьma kelgen qoçolor,
Aqьrettin maanisin:
Ajtqьlacь, suradьm...
Nyşavь çoq qoçolor,
Ajaldardьn mojnuna,
Taqrь çatat tumarьn,
Tumardьn qajşь vajdasь?
Bilalvajmьn oşonu,
Qandaj çardam qьlarьn.
Elim көrdy ezilip,
Mejli qoço, mejli ešen,
Uşularдын zьjanьn,
Kedej tartat zьrqьrap,
Zulumdardьn çьqaanьn—
Taqvalarдын көryne,
Bilalvajm qantip sьjarьn.
Bularдын qandaj pikiri,
Bilgenimce sьnajьn.
Ecen qoço, mezgilder,
El qьdyrьp kelişet,
Qajşь bir ešen, qoçolor,
Qalqь ekige vølyşøt,
Ketmen saap, mal vaqraj.
Emgek qьrьp, çan vaqraj,
Kedejlerdin ubajьn—
Kesirlyyør көryşøt.
Aldamçьnьn tiline,
Alsьraqan nuqara,
Amalsьzdan көnyşøt.
Çe, vejişke varvajьvь,
Ulamadan vøløgy?
Ulamанын ooqatьn,
Çьl sajьn kedej tølødy!
Aqьqatçь şarьjat,
Qoço, moldo, eşendin
Çegenin çaqşь көrøvy?
Çe volboso, bulardь
Artьq qьrьp vaşqadan
Qandaj ajal tørødy?!...
Siler bilgen şarьjat,

Emgekti tartqan elime,
Ec volboso bejšin—
Ulaqasın berevi?...
Çe volboso beriştē¹
Kedejlerdi kirgizbej,
Qajra tōškō tebevi?
Qıvattuular quturup—
Kişinin kucyn çaldasa,
Çetim, çesir, qarırtyñ
Aqysın berbej aldasa ✓
Çyl on eki aj, iş qylır,
Çyçqan, ulaq albasa!
Uşulardın köz çaşyn,
Şarjyat eske salbasa,
Özünördēj oluja—
Ooqattuunu tandasa.
Çalqan qo dep ojlojmun,
Şarjyat vajdy çandasa,
Moldolor çyçqat: bitir dep,
Qoçolor çyçqat „yşyr“ dep,
Kedejlerdi keketet:
„Ajtqan sözge tyşyn“—dep...
„Eşender kelet: „zeket“ dep,
„Bul salyqtı berbesē—
„Berekenej ketet“ dep...
Ulamanın vaarj ajtat:
Biz yjrōngōn şarjyat,
„Uşundaj dep cecet“ dep,
Ar kimisi birdi ajtat,
Aluu çaqyn esepter.
Taşyqady tamanın,
Baj manaptar eelegen,
Eldi ezyucy zamandan,
Mındaj volso, şarjyat
Syjlōwejt eken alaidan.
Bajlar çumşajt malajdy,
Kōrup çyrgōm köz salır.
Kök tajaqa uuçur—
Bozdop çyrgōn dalajdy;
Alı çoqtu, alduular,
Aq çerinen savajby!
Emgekcige erk berbej,
Çetim menen çesirdi—
Çelmoquzdar talajby?
Quzqundar qylsa çonduqtu,
Kedejler kōrsē qorduqtu,
Uşul işi çarajby?

Çe volboso, şarjyat,
Uşundaj işti qaalajby?
Quzqundardın zarırnan,
Ajdalır kettim qalqyman,
Kōrdym men da dalajdy.
Suramaq elem taqvadan,
Kōrup çyrgōn çoldorun,
Aqırettin maanisin—
Çaşyır ajtraj qoıvoçul.
Şarjyattan syjlōcy,
Menin kōnylym işenbejt, ✓
Kedejdin qanyn sorçonun—
Baştar çōnyn maça ajtqyn,
Bajqajmın sözdyn volçolun:
Adam quup çete alvaj,
Dynyjōnyn tyvunō.
Özüm işene alvajmın,
Olujanın tiline..
Çoluqa alvaj çyrcy elem,
Datqalardın birine;
Degi işenbejt kōnylym,
Ulamanın dinine.
Qoço, moldo, vaj, manar
Kedejlerdi kōp qorđojt,
Zyjan qylqan kimine?...
Mecitine çyşlat,
Oqujvuz dep namazın,
Çolotuşpajt çoçuqa,
Kedejlerdin valasın.
Kelse kedej bulqajby,
Bul çoçuunyn arasın?
Qunqa vajlar çyçylsa,
Zorduq menen çarşyrat,
Kedejlerge çalaasın.
Bilbese kerek şarjyat,
Adamın aq, qarasın?
Çaqyndatpajt kedejge,
Kezek quzqun, arasın.
Ilindyylōr bilbejt,
Qarırtyrdın çamasın?
Kedejlerdin aqysın,
Kōr neet vajlar çep qojot,
Kee bir moldo, ulama:
„Kişi aqysın çegender,
Ecteme volkojt“ dep qojot.
Qoçolor vajqar qaracı,
Uşul qylqan işiner,

Silerge qantip er volot?
 Çalqan sözge satsaңar,
 Aldamcılar çanında,
 Elden egin alam der,
 Aldında arqan salıñır,
 Acasınar qavıñdı.
 Eşen, qoço, moldolor,
 Qıjnalır çumıuş qılsırajt,
 Çe, örkönör çarımby?
 Sar çelimdej, çarınasır,
 Çadatasın ajıldı.
 Qılqan işin tyk çaqrajt,
 Qızıtasın qanımdı!
 Suravajsın adaldan
 Qacrajısınar aramdan.
 Uşundaj iş qılsaң da—
 Silerge bejiş dajınby?
 Alarında, taqvalar,¹
 Kedejlerge kóz volot.
 Qarıusu çoq, qarırqa—
 Kırсылdegen dövettör,
 Emne usyn öc volot?
 Çalqan sözge çaldanqan,
 Beker aşqa aldanqan,
 El icinde көр volot.
 Ajta verse aqınqa,
 Kөryngөndyn vaarısby,
 Kөrkө ulanqan söz volot!

Toqtoquı toqtodu. El „ajlanajın Toqo, usını ıras ajttıñ“ dep çıne-
 rişti. Qoçolor: „оова, оова, kişi aqısın çegen одвоји, viz—qudajдын aq
 kişilerinenniz. Çamandıqıbyz çoq.—çaqısılqıbyz var, eldin pajdasın tilej-
 viz“ deşti. Oşondo Toqtoquı: „emese, ajatın aqıla“ dep daqı naştadı.

Yıjme kelgen yc qoço,
 Eldi ekige vөлөsün.
 Baj, manartın valasın—
 Basa qalır өvөsün!
 Beker ooz, şış qoço,
 Syjlөjsün sözdyn çalqanby,
 Ömyryncө qojvojsun—

¹ Taqvalar—dindi tuura saqtaqandar degen maanide.

Elden aldar alqanby.
 Qacan tijet qarırqa,
 Ulamalar çardamby.
 Çajдын vugyn, elimdi,
 Bajqar turdum çanında,
 Qoçolor senin kevindı;
 Alır kel dedin kedejge
 Bir bir puddan egindi,
 Bar vikirin төgylip,
 Baj manarqa verildi.
 Emdete alvaj valdarın,
 Kedejler сыты vөлүнup,
 Qılqan işin turvajby,
 Kөzyvuzge көrynup.
 Qanca ajal qajttı tomisorup
 Çaş valdarın qucaqtar,
 Kөzynyn çaş төgylip.
 ıras volso şarjat—
 Tozoqo qoçom kыjөrsyn!
 Baldardı emder, mal tarqan,
 Amal menen çan vaqқан
 Aldamcы qoço silersin!

El „oj ajlanajın Toqom, ıras qo, usını ajttıqandarında qoçolor çaqılqandañ
 volıstır“ deşet. An sajn Toqtoquı kycөp ırdajt:

Emi qoço, keldiner,
 Qulaq salqın kevine.
 Bir tyn ermek qılajn,
 Qor volup çyrgөн elime.
 Azqır ala veresin,
 Sıjasın qantip terine?
 Qoço, moldo, eşender,
 Çıqavız dep qojosun,—
 Bejişindin төryne!
 Beret beken bejişti,
 Dyjnөny qoldon talaşqan,
 Tuqumu vuzuq vөryge?
 Çatalbassın, тың alır,
 Quzqandar өlsөң, көryne,
 Kesirin tijet, kedejge,
 Denem yrkyp syjvөjmyн,
 Elge „egin ver“—degende.
 Çalqan sözdy çattajын,
 El qıdyr kelerde.
 Eşen, qoço, vuzuqtar,
 Aldamcыdan volosun.

Eki çaşar valanь.
 Emdejm dep qanь sorosun.
 Kedeljerge: „aqьmdь—
 Ala kel“ dep qojosun!
 Bajlarqa vatrajt tilinєr,
 Tuura ajtrajsьn birinєr.
 Qьjьstьrьp çalqandь
 „Emci qoço, menmin“ dep
 Ъjlatasьn valdardь.
 Qandaj çaqşь көrөsün,
 Erter elden alqandy!
 Kedeyden artьq көrөsün,
 Kerini kьjgөн vajlardь.
 Oluja kişi uşuntip,
 Çalqan syjlөр, aldajь?
 Kesim qьlqan, aqşьn,
 Kөр neet vajdan alvajь!
 „Şarьjat“ dep syjlөjsün.
 „Aranь aсьp“ aldamсь,
 Tuura sөzdy bilvejsin.
 Tumooloqon adamдь,
 „Duvam var“ dep yjlөjsün.
 bras volso şarьjat,
 Sen vejške kirvejsin.✓
 Adam aqьn çegendi,
 Aqьretin tekşerse,
 Çetim, çesir qarьrqa,
 Bir kesimden tijvejsin!¹
 Uşur, vitir, zeket“ dep,
 Yj vaşьna çьjnajsьn.
 Berveseң arman aşьn dep,
 Eldin vaarьn qьjnajsьn.
 Ordu çoq sөzdy көp syjlөр,
 Dьjnөнyn çyzyn vulqajsьn.
 „Alla, alla, alla“ dep,
 Alamьn, dep ьrdajsьn.
 bras volso şarьjat,
 Ъrьmсьldar өlsөңөр,
 Qaraңqь көrgө sьjvajьsьn.✓
 Kөrynөө tanqan kьnөөңdy,
 Kөteryp өjde turvajьsьn.
 Çanaza, dooron, alam dep,
 Adamqa açal tilejsin.
 Ölgөndөrdy talaşьp,
 Yjlөrynө tynөjsün.

¹ Tijvejsin—talaş çoq qьlat degen maanide.

Adam aqьn aram, dep,
 Aldamсьlar syjlөjsün,
 bras volso şarьjat:
 Saqь oqşoqon quzqundu,
 Bejške qantip çiversin?!
 Çegendi qudaj tekşerse;
 El сьqsa da, sen сьqraj,
 Tozoquna kьjөrsün!
 Çaş valdardь Ъjlatьp,
 Zorduq menen emdejsin.
 Oozuң menen narq qььp,
 Ojdoquңdu ver dejsin.
 Becaranьn tiline,
 Bej nasьptar көnvөjsün.
 „Bejštin çolu mende“—dep,
 Özүңөrdөн vaşqaca,
 Ölyp ketsең vervejsin:
 Beş tьjn өnvөs çer, volso
 Bejil salьp kelvejsin.✓
 Armanda çyrөm ala alvaj.
 Aldamсь, senden—kegimdi.
 Kөnyl salьp uqqula,
 Adilet ajtqan kevimdi.✓
 Qorduq көryp quzqundan,
 Kьjgөн Toqon, men volom,
 Qьzьtajьn denemdi.
 Pul taratьp vergensip,
 Çьl sajn qoço kelesin,
 Elden surar egindi.
 Çe volboso qudajьn—
 Sacqanь elge çemindi?
 Oluja çaqşь көrөvy,
 Oңoj oоqat, tegindi?^(narsıñ)
 Elden ymyt qьlqanса,
 Ketmen саар, qoş ajdar,
 Şьrьrsaң volo terindi!
 Çe, çumuşqa çaratraj.
 Alqanь, kesel, denindi?
 Ooruu desem, soodojsun,
 Soo dejin desem, çavьşьp,
 Suraqanьn qojvojsun.
 İstep dьjnө tappasaң,
 Ömyryncө tojvojsun.
 Tamaqьnar taqьldar,
 Aсьdaardaj arvajьsьn.
 Aldamсь eki volvojsun.
 Qomuz certip, ьr ьrdar,

Çegendi?

Ыйлапн ыгун қонақт!
 Іштевеісің елге оқсор,
 Се, бутунар сылық солоқру?
 Өлгенуңсө „вер“ деісің,
 Табасың қайдан соопту?!
 Зікір саып, кырсылдөр,
 Қажасың елге заарыңды!
 Беş тыпқа сатасың,
 Бекер ооз қузқундар,
 Бір сымндай қаныңды!
 Elden egin alam деп,
 Aldынарқа салып—
 Аркеісің қавыңды.
 Ешен, moldo, қоқолор,
 Қызмат қылај қыналыр,
 Се—өркөңер қарымбы?
 Асыдаардај арғасыр,
 Ac кенедей қармағыр,
 Қадаттыңар аялыды...
 Ушундај іш қылаң да,
 Silerge веіш дајымы?
 Көөденуңды көтөрур,
 Қарғылыр, қөтөлур,
 Көјнөгу қоқ кеделге,
 Көрсөтөсуң қавыңды.
 „Көрдүм деісің—веіжіті“,
 Перістелер дајыңдар,
 Қоқо, moldo, ешенге—
 Қаж веіжіті веіжіті?!
 Қегенің елдің емгегі,
 Қандај қақы көрөсуң,
 Табыла бекер тенгені!
 Қаныңа қақыр туғавы,
 Elimдін дүјнө бергені.
 Ең елге зыян еліме,
 Қоқолордун келгені,
 Ушунса болуп буқара
 Silerден бајда көрөды.

Тоқтоқул Таласқа барып келе қатса; тақ қиланып тізіп, мініп келе қатқан
 атын бутун сындыға қойып кетет. Ошондо мінтіп ырдатыр:

Қасқаққа ыткөн қара тақ,
 Қатuu қетті дырқырар,
 Қажран кер ат тулардып,
 Қар қилігі ырықырар,

Қажыққа тууқан қордуу бақ,
 Қала бердім зырықар.

Er elyuden өткенде,
 Evi ketet ојундун.
 Qatyn қыртан өткенде,
 Қылуусу қасат қојундун.

Başqa қалқан, өлым ақ,
 Sañadatat мојунду
 Qandaj сырән, andaj сыр,
 Balalyq gylgyn doordu.

✓ ТОҚТОҚУЛ МЕНЕН ВАРҒЫНҒАНЫҢ ЧОЛУҚУШУ

1922-чылы кыз аяларында. Сузак районунда (азыркы) Саянт—Асы қыстағында қазақ асы Варғын Алықұлов Кетмен-Төбеге келді. Анын мақсаты: ақ-тоқтоқо ырдос, қана оқол уақта тұлға қығыз еліне данық уақулан Тоқтоқул менен қолуқушы эле. Варғын мұнда анын қарағын: манартар арғылуу Сибирге айдандықын, ел қақтан қатуу азарларды көгүр қайра қығызға қасыр келгендігін, айдосқа өткен он қыл ісінде уй-ылысында қандай оор өзгөруштер болғандықын Естимбет ысыдан уққан. Варғын да вағынан да-лај оор күндер өткен, ошондықтан Тоқтоқул ақа бул қақуған да қақын көгүнды.

Бір күнү өсиен менен, Тоқтоқул ырдар қаққанда, Варғын, үстүнен сықат. Мұнда таанымақандықтан, аны сұғуштуғу билет. Көрке сејін ырдандығын сыр билгізбей уқур олтұрат. Ошондық Тоқтоқулдан мәндүрдеј қулуқан уқмуғиу сөздөгу аны таң қалдырат. Ушунсалық зеен менен берілір уқур ол-турған қаны келген мејманды, Тоқтоқул існен сынар вајқар олтұрат, қана аі кіші Варғын екендігін сытынан, воісор билір қојот. Қанақы ығын тоқтото қојур, ошондо Тоқтоқулдан айтқаны:

—Ешikten келдің бір мејман,
Көңүлым сақа бөлуңды.
Sezbejt dep meni ojlono,
Sen da sajracu aqyn kögүndүң.

Вајқадым сенін өңүңдөн,
Surajmyn senin çöңүңдөн,
Sen da—ысыың қо елірген.

Qana emese, kezegin,
Qajsyn ыrdar ekensin?
Qalqyma çaqsa aytqanyn,
Sen, qibanqan vojdon ketersin.

Варғын—

Сындадың ава, сындадың,
Сындар тұрар ырдандың,
Bulbuldaj unuң uqsam dep,
Men, kezige alvaj, turvadym;

Adevi çoq men inin
Astynda kelip kögүstym.
Ajdaj volup çarqygar,
Toqo, vaqtavlyzqa kelipsin.

Aqyndardyn icinde,
Artyn eken ardaqyn,
Qomuzdu kyugö keltirgen
Atyn çoq, orton varmaqyn.
Kerek boldu inide,
Sizden taalim almaqym.

Тоқтоқул—

Kelsen bir çaqsyn kelipsin,
Aqandy kögүr eripsin,
Salamdashyr ketmekke,
Köңүlyңdy beripsin.

„Kelbeske Toqo ketti“ dep,
Beş qaman көңү çajradyn.
Bekitip qolun vajladyn.
Çalqandan qara көrsөtүp,
Bezdirip elden ajdady.

Qavagym alqan kishi çoq,
Soqoncoqum tuuruldu,
Zamanam çaman quuruldu.
Zarlaqan menen көrvөdүm,
Artymda qalqan qulundu.

Qivansym elden ajrylyp
Menin, vaşqy azavynı şol boldu.
Menin, tiryymde syjgenym,
Armanduu çesir tul boldu.
Toquz çyl Sibir toqtodum,
Qajrylyp qalyң qyqylyzqa,
Kelbej turqan oqşodum.

Yjdögy turqan zayvym,
Kydöryn menden yzyptyr,
Çaman attuu volom dep,
Çaş qyjaly seziptir...
Aqyndanda aldaqy,
Vajqa tijip ketiptir.

Beşenemde tartylqan:
Meenettyu azar qalamy.
Alqanym ketse bir çöңdyu,
Öz күnyn көrsyn adaqy.

Şımqarım qoldon ucuptur,
Tuurumdan çerge tyşyptyr.
Асылбай гулым солуптур,
Арманым ıcke толуптур.

Buzulqan eken turmuşum,
Sыпқан eken қылысım,
Тујақтап мені, аяғыр,
Көрсү мындај қылысн?...

Buzulsa turmuş mejli ele,
Bulbulum qoldon ucuptur.
Bulbuldu көрвөј vuktөldym,
Bulbuldun tili қатыртыр.
Bulbul сындuu солponum,
Buralыр çerge ~~vaptı~~ *(мәтін)*

Çazdım ырдap қазалқа,
Qolım менен қолvodum,
Çoluqtım мындај залалқа,
Ата деп мойnum қисрады,¹
Адаşыр келген Тоқондun—
Алдынан тосup сырады.

Çarқырар çajnar кyлвөдү,
Çаңғыр атам кeldi деп,
Çапымдан сырај çyрвөдү.
Qaldım ottuu tytyндө,
Qajқырат ақаң vul kyндө;
Muңqa кирсе ar киşi,
Tyгөтөт өmyр бир kyндө.

В а г р ь—

Альстан кeldim алдыңа,
Bajқадым ақа tyруңды...
Urmattuu Тоқom aman—деp,
Uqqanda көөнүм сыjyнды.

„Beş qaman dedi—meni*“ деп,
„Tyгөтөmyn seni*“ деп,
Kөрсөткөн eken қазатты,²
Tartырсың ақа азарты.

¹ Moјnum қисрады—moјnumdan қисақтаwады деген мааниде.

² Qazatty—çавырсылғы.

Uјquqa көзүң ilinbeј,
Yјdөgyдөн тыңyлвөј,
Bardaş¹ бир қыдың bilinbeј,
Baldaғыңдан тыңyлвөј.

Çаşыңда сыjыр, тең өскөн,
Alqаныңдан тыңyлвөј.
Qастаşқан vajlar, қатынқан,
Senin қадығың қajдан тавылқан!
Kектеşken duşman қатынқан,
Senin келветиң қajдан тавылқан!

Altыным елең, kirdediң,
Senin қылысың қандај, bilbediң.
Kymуsum елең, kirdediң,
Sen, кyнөjyң қандај bilbediң.

Sivirde çyрduң necen çы,
Sызdadың ыjлар кyну ты.
Qара сасың ақартты,
Qартақан seni, кylyтың.

Beşeneңe vutyptyr,
Arғыбақан қатuu şor.
Duşmandardan vajlandы,
Qomuzdu certken altың qol.

Aman көрдүм çoluқup,
Toқo—азыры менin işim оң.
Taalimiң алыр қalsam деп,
Mende дақы ymyt соң.

Kyндөј çағық қulпурқан.
Suluum eken Тоқo—ақа.
Uşunun ycyn көр elge,
Bрың eken Тоқo—ақа.
Arтықса volup çаралқан,
Zeeniң eken Тоқo—ақа.

Saqalyң арpaқ paқтадај,
Cың eken мында çyргөнyң.
Eşmamбет менен Çооşбай,
Qaltырбай аjтқан билgenin.

Qomuzdu certken оң қолuң,
Beş vартақың sol қолuң,
Апықатқан аты çоқ
Oңдоқон кyну ortonuң...

¹ Bardaş—çыдар турuu.

Syjkeј vasqan səeməјyn,
Qыqьzqa tarьx volqondoј,
Senin esevi çoq kyyləryn.
Kelgenimde bilgemın,
Dartьmь taар syjlədyn.

Kөnylum saјьttaj aсьldь,
Kөkyrөk dartьm vasьldь,
Çyzy qara zalimge,
Kynəəsy çoq tutulduң.
Өzyn tereң, aqьl var.
Bir qajьrdan qutulduң.

Qиваньr kedeј eline
Qivat bir kirdi beline,
Өskөнyn bilip сьraqьn,
Çalqьzьң keldi көөнүңө.
Çarьң bir ketse, çar kelet,
Çanьң varda Toqo—aqa
Çanьrьr miң san mal kelet.

Өzy verdі, өzy aldь,
Vuqа kyyр ne kerek?
Baş aman volso, tavьlar
Bajlaqьn сьңdar belinđi.
Aman көrdyn, salamat,
Saqьnqan bir voor elinđi.

Toqtoqul, Varyьda көр ылаазь boldu. Murda uqa elektir: „vudaqь bir pul-
vul eken qo“ деп qalyьtь. Bir azdan kijin ekөө terme ыlarqа түүүштү. Ошондо

Varyь—

Arqar menen qulçanьn
Ottor çerin kim bilet?
Talyьvaqan kyylyktyn,
Toqtoor çerin kim bilet.

Toqtoqul—

Aşьqqan menen aldastар,
Açalsьz ec kim eлө albajt.
Ыraaqan uса ылаасьn,
Qaraanьn ec kim көrө albajt.
Çan kyyrəyn volso da
Arqandan eercip vара albajt.

¹ Өiyтү cөnyндө ајылыр çatat.

Çaңçaldaşьr muştaşьr,
Açьratьr qala albajt.
Tuuştuu tuuqan ardanbajt.
Kyyjьtsyz kişl zarlanbajt.

Varyь—

Oqtovoj mergen ata albajt,
Ontovoj ooru çata albajt,
Tyzdөvөј mergen ata albajt,
Tyyşөлvөј ooru çata albajt
Çaqşьnьn kevin qastarlaјt,
Sьnbaj sөk cor volboјt,
Tiler alqan valdarьn,
Çetim volvoj qor volboјt.
Vuzuqtun işi onolboјt,
Vujruqtuu altьn çoqolboјt.

Toqtoqul—

Quş qanattuu kir volboјt,
Duşmandьn көөny bir volboјt,
Qarooluңa ilinveј,
Qacqan qajьr atьrbajt.
Alqanьң çaqşь volqonsoң,
Tuuqandь senden çat qьlbajt.
Çaqşь сьqsa elinден,
Duşmanqа seni qaqьrbajt.

Varyь—

Eski paqta voz volboјt,
Esepteşken dos volboјt.
Çaqşьnьn sөzy qors volboјt,
Çamandьn sөzy çooş volboјt.
Qalempir acuu, tuz volboјt.
Çer vuzulvaj çar volboјt,
Çaqşьnьn vejli tar volboјt.
Toqtoqul sendej aqьndar,
Ar çerde çyrse qor volboјt.
Çamandь maqtaqan menen vaş volboјt.
Toqtoqul, өzyңө çaqьn, qas volboјt.

Toqtoqul—

Emcegin salsa enesi,
Emgektuu vala ыlavajt.
Boorutqosun bek tartsa,

Beşikte vala tujlavajt,
Quşundu özün salvasa,
Sırtmañır qoldon uca alvajt,
Анъқ тавып билвесе,
Ивесинди алавайт,
Pарап деге вара алвайт,
Bул ырдъ иним таştајып
„Menen“ деп ырдар ваştајып.
Kөл сөөлөтү қаз менен,
Melmilдер қатқан саз менен,
Suluular бетін өртырөт,
Tолқоно беріп наз менен.
Çer çарықъ, ај менен,
Çigittin ceri çazyлат,
Çajma bir көкүл çar менен.

kelgese

Вагрь—

Darija aqat saj менен,
Beenin көрky тај менен,
Kök soorun ucat balaluu,
Ošo saj војунда çar менен.

Qulaaly çyрөт зар менен,
Kök qarqa ucat çar менен.
Saçызқан oјноjt шақ менен.
Balasыз kişi dat менен.

Çigittin көөny қубанат,
Bулқунқан буудан ат менен,
Çoldoş volup bir çyрө,
Kөnyly qara,—çat менен.

Toqtoqu—

Өз вагқып билвес çan volot,
Bastaşpaқып mas менен,
Qаралық dartьн çazat деп,
Qadyрдаş volbo nas¹ менен,
Qucaqtaşыр dos volbo,
Astь aқылы vas менен.

Çanaşsaң çaqşь,—mart менен.
Soodaпын іші—qart менен.
Moјnuң qыдај ickeret,
Sary оору meenet dart менен.

¹ Nas—nasıvaj menen degen maanide.

Вагрь—

Arava çyрөт төş менен,
Uuru çyрөт pas менен,
Uramьn деп çasымды—
Qolunda muştaj taş менен.
Adamьn сынь vaş менен.
Maңdaјдып сынь ças менен.
Kişi, aqыл tavat, es менен
Oroјuң ысық, bet менен.
Өз elinden belynur,
Basыр өтрө cet менен.

Kөw

Toqtoqu—

„Menendi“ inim taştaјыыз,
„Turvaјыыз dan“ vaştaјыыз.
Arqar-qulça çajыты,
Zoodo volot—turvaјыыз.
Ar ösymdyk mijvalar,
Toodo volot—turvaјыыз.
El çesem деп çamandar,
Doodo volot—turvaјыыз. ||
Çanaşqандып çyрөгyn,
Zьrқыратat—turvaјыыз.
Çaқып kelgen tuuqанып,
Sьrқыратat—turvaјыыз.

Вагрь—

Çamандып vejli belgilyu,
Çazанып теер сындыгьр,
Bьrқыратat turvaјыыз,
Yjdögy vala saqаны,
Tьrқыратat—turvaјыыз.

Toqtoqu—

Balam „turvaјыызdan“ өtölyk.
Emi, „çazyлатqa“ көсөlyk.
Aravanь көргөндө,
Attьn ceri çazyлат.
Elge şilen¹ bergende,
Martьn ceri çazyлат.
Saçыranь² көргөндө

¹ Şilen—eldi coqultup daam beruu.

² Saçыranь—çyрөгynun öpөny.

Qarttın ceri çazılat,
İvesindi körgendö,
Quştun ceri çazılat,
Aqmaqı ursañ aıavaı,
Muştun ceri çazılat,
Narıñ tartıp et çesen,
Tıştın ceri çazılat,
Çer veline qar tıssö,
Qıştın ceri çazılat.

Вагрь—

Ağq vajlar kelvесе,
Saldın ceri çazılat,
Çajılp şiber ottoso,
Maldın ceri çazılat,
Kerilip uqtar er çatsa,
Çandın ceri çazılat,
Çer astınan qazılqan,
Tışqa tartsa asıldan—
Kendin ceri çazılat,
Ala-Tooqo çajlasa,
Çelesin döngö vajlasa,
Qımtız icir çajrasa,
Eldin ceri çazılat,
Baltırqan ottor calqalar,
Calqandı vasyr talqalar,
Qursağq tojur qojqolor,
Nardın ceri çazılat,
Narqa kilem çartıgьp,
Bekitip arqan tartıgьp,
Ystynö sandıq vastıgьp,
Kös ystynö kögynur,
Könyldö dartı völynur,
Çardın ceri çazılat,
Aq mөngylyu çalqada,
Muzdın ceri çazılat,
Bulqaarы ijler şım qılsa,
Brañ sonun quırsa—
Uzdın ceri çazılat,
Çañ kыjөө kelgende;
Сьтсьлаşьp kylyşur,
Сьп көnyлyn vеrişip,
Sary majdaj erişip
Qьzdın ceri çazılat.

Тоғтоғул—

Sen dağq mendej ыrdadın,
Bırdan inim sьndadım!...
Adaşтыгьp ыrdasam,
Ajtqanымdan çыvadıñ.
Menin ajtqan ыгьmdь,
Bekerinen vurvadıñ.
Sajratın qьзы tilinđi,
Aqьndьqьñ bilindi.
Men көrsөtkөн ыгьmdь,
Ulavastan qojvodun
Açьratraj bir çerin,
Qьnavastan qojvodun.
Adis aqьn eken dep,
Bul çerindен ojlodum.

Вагрь—

Men usyn aqa cecildiñ,
Qıvanьp көөнүң көşyldun.
Ajtqanым ажьr volso da,
Aqalьq qьlyp kecirgin.
Keciret dep çol surap,
Aldьndan ava ötyndym.
vizge—çazылqan qattan ekensin
Çaңыvaqan cecensin.
Elge tijgen, keregin,
Kimgе qalat velegin?...
Sajrap turqan bul kыnyñ,
Qalat çerde bul tilin,
Aжьrtasañ, ажьpta,
Icki ajтыlcy bir sьгьm:
Çazдыгьp qaқaz taştar ket,
Suraqanым men inin.
Uşul inin ajtqanьp,
Aqылman aqa, siz bilin.
Emi qo ketip varamьp.
Aman-esen, тыnc çyгyң.

Тоғтоғул—

Emi çoq menin armanым,
Vaarы ele sendej ardaqым.
Aman keldin, aman ket,
Boordoşum, darmanым.

Qaradan alqan qaşqa attı,
 Berdirdim, seni minsin dep.
 Atañdaj bolqon aqañmın,
 Qadırmıdı bilsin dep.
 Qaj çerge barsañ aqañdı,
 Esine alıp çırsın dep.
 Kөnylymdө dostosıp,
 Qajırdaşır, qoştosıp,
 Beri sun inim qolundu,
 Bizdin eiden sen көrdүң,
 Ecen tyrkyn sonundu.
 Ançыjan barsañ aqañdan,
 Yzө көрөө qolundu,
 Çan inim emi unutrajt,
 Toqtoqul aqañ özyңdy.
 Ajlanır elge ajta çyr,
 Aqañdan uqqan sözyңdy.

Бары, qoştosıp Toqtoquldun берген qaşqa atın çetelep alıp, attаныр çyryp ketet.

TOQTOQUL MENEN QALBQ

Qalbq Toqtoqul menen çaş kezinde көryşet. Çanaaly degendin ylyne Toqtoqul kelet. Qalbq barat. Qalbq al kezde Qaratal degen manapqa malaj bolot. Toqtoqul qara көрөө tebetel. qara çepkencen toqoloquraaq çarçы woşsun, көк ala saqal kişi ele. Qalbq salam ajтыр kirip barat. Çanaaly: „kel kel wozonun ырсы, Toqonдон уйтөнур qala көр“— dedi. Oşondон kijin aqyn Qalbq uluu aqyn Toqtoqul menen taаныşыр, birge çyryp, birge ыrdaj başтаjt. Мындан ары qarata Toqtoqul menen qana Qalbq ekөөnyn birge çyргөн çыdarындақы ыrdalqan ылары—ajтылqan sözdөry bolot. Aqyn Qalbq төмөnkylерdy ajtat: Toqtoqul qarap qaldы da, „balam ырсыңаң?“ dedi. Çyргөym şun dej тыşыр. „çоq ырс emesmin“— dedim. Antkenim, kelm alqan çerге, qыз oşunqа, çоro-wozodo ыrdacu elem. Oşonduqtan Toqtoquidaј соң ырсыңың astыnda „ырсымың“ деп ajтыş. maqа uјat sezildi. Anqыca Toqom çepkendi cecip qolomoctonur тыгынур qomuzun alıp ыrdaj başтады:

TEGIRMENCININ YJYNDÖGY ЫР

Kөpçylyk çurtum amanбы!
 Kөргөнүмды ajtsam çamanбы?
 Kөnylyңө salajың,
 Kөjtyңde¹ көргөн zamанды.
 Qalqымдан nasip çоq bolso,
 Qajғылыр eldi tavamбы? . . .
 Kөргөny qajqы Toqtoqul,
 Kөp çыdar eiden adaşqan.
 Kөpçylykten тынылып,
 Kөjtyңge cejin çөө başqan.
 Bazarqa satcu malыңdaj,
 Çajылыр ajdap тыnbastan,
 Qыjnalyvaj ölyp keterge,
 Qabar çоq çeter açaldan.
 Qajqылың kynyn өtkөryp,
 Qajғылыр keldim qarыр çan,

¹ Kөjtyн—Sinir, kyn tijbes degen maanide.

Samandıqtı kər kəyup
 Çasıdı, çalıp çurəyup.
 Eñsegen eldin vaarına,
 Esendesip çurəyup.
 Qajqı dartım kuvuyp,
 Qavı völdü tilegim.
 Kəzumdun qurcu sasırap
 Kətərdüm şordu çoluma,
 Kynəəsyz ajdap alpağır—
 Kək temir saldı çoluma.
 Uşul zaman oñolso
 Bulutsuz çyqqan aj, kyndəj,
 Çarqıq dyjnə—toqolso.
 Çardı, çalsı, vuqara,
 Çaqşylyq kyngə orolso.
 Oşo kyndy bir kərsəm,
 Oşo zamət mejli əlsəm.
 Vyltyr keldim çapıdan—
 Tyndyk Sibir çarqınan,
 Men varqan çerde mīd sandan,
 Muñduular var kişencen.
 Qacaqan attaj qol butun,
 Çyñçyrlaqan işenseñ.
 Ala-Toodo ajdynduu
 Aq qalpaq çyqçy elim sen.
 Asmandap ucqan quş elem,
 Ajlanır aman keldim men.
 Qadırynı surap keletam,
 Əyüz-vuyüz vaarınyn.
 Çarqırap kərdüm çyzyndy,
 Çazy çyqçy çalyqyn.
 Çaştarıñdı vīle alvaj,
 Çalqıç, Çanaalıñ taanıdyñ,
 Uşaq ajtyr səjreñdər,
 Ujat volvoj oqat qyl.
 Radşanıñ zamanı,
 Tağır varat çyldan çyl.
 Qarğ da vol, çaş da vol,
 Qyztarıñdy ıldam qyl.
 Saqınyr kelgen Toqoñdun
 Salamdaşqan sözy bul.

Toqtoquidun* ırların uqqanda eldin aldy ıjlar, arqası çaşır oturuştı.
 Toqom: „emi silerdı kyldyğeyın“ dep, on çenın cecir, qarşyna ceñin tyrynyp,
 qoldu oñnotup, qıldı sajratar, ar tyrdy quılanır kykygə salır oturdu.
 El talıqşır kelgen uvaqta Çanaalıñ tegirmenın ırdaqan çerı:

İjri kyngəj, qoş taştan,
 İjri majda voş taştan,

Ustalyqıñ ajtajın,
 Çanaalı senin bir vaştan;
 Çara saap tyşyrdyn,
 Çavıqtaj volqon voz taştan.
 Tentuş elek ekəəvyz,
 Terkedej kezde ırdaşqan.
 Zootton çyqqan emedej,
 Astıqıñ veti qyzy taş,
 Avıdan bekem salırsyñ,
 Az volso on çyl vuzulvas.
 Qalaasyn bervej tartavı,
 Quda səək qarındaş.
 Al öz çarqıñ emespi,
 Alsan da saqa tarınavs,
 Andan kərə Çanaalı,
 Alısqı elge qadırlaş.
 Qalqan qadı, əlgən çan,
 Qajqırdan menen tavılas,
 Arqıñdyñ alışyn,
 Avdan tereñ alqansyn.
 Çasalqaluu mylkyndu;
 Çajluu çerge salqansyn,
 Çadavaaj işke berigen,
 Çaş kyñyñdön valvansyn.
 Şimegin qurctan çyñattyn,
 Vaqasyn oñur çyñattyn,
 Voqusun kyndə bekitip,
 Bıraqıñ çyşar myq qaqıñ.
 Qartaqançı qaçanıñ,
 Qajrat menen mal tartıñ.
 Tamam aq, mandaj ter
 Taalajın var çan vaqtıñ.
 Çalıp çurtqa rajdaluu,
 Çaqşylar çeksen tegirmen,
 Çaly, qyş əksytpej,
 Buudajdyñ nanyn çedirgen.
 Qazy vajlar Çanaalı,
 Qartalyñ çyñar semirgen . . .

Bir az oñlono tyşır, anqıca özynyn atı çemsiz qalqan esine tyşə
 qalıp, Çanaalıñ qaraj mīntir ırdap qaldı:

Oqıranır, çer çarçır,
 Oñurandaj aq tujaq,
 Oturqan vojdon unutup,
 Atıma völdüm con ujat.
 Qantarqan vojdon emgice,
 Ajvan ycyn tim turat.

4. Могучий и сильный

5. Могучий и сильный

Adam volup ac qalsa,
 Ылајт эле бурқурап,
 Estetip qojsoң volvojvu,
 Çanьmda çyrgөн şum vala,
 At volvosо ekөөvuz,
 Aјысылаар кун qana?
 Асыр алыр qamрань,
 Salьp сыqqын арань,
 Özyvuz varьp ивесек,
 Başqadan pajda artavь?
 Toqtoqula tuuqandar,
 Qumarynar tarqady,
 Emgice atь çem çevej,
 Ermegid Toqon carcadь.

Отырған елдин ваары қыраан-қатқыра күйрп қалықты. Çanaaly at baştaqьsа çarymьnan çem salьp keldi ele, anda Toqom çemdi qarmar алыр. eldi kүй-
 dyrup, qajtadan Çanaalyнь qaraj mintip ьrdajt:

Ee—tygөngөн Çanaaly,
 Senin uvadaң qana çanaqь?
 Bir kynky kelgen qonoqqo,
 Uşuncadan çem versen,
 Senin—өзүңde ооqat qalavь?
 Bir at tojoor çem usyn,
 Tyn qatьp qajda varaly?
 Taalyvajt kimgе çiverem,
 Çanьmda çyrgөн valamy!
 Bir atьma munu ilsem,
 Bir atьm acqa qalavь?
 Qajta salьp aldyqьvь,
 Bir vaştyq çemdin çarymьn?
 Çe çaryp ketet dedinai,
 Attarynьn qarьnьn?
 Çojo elek çyrgөн ekensin
 Çoqsuluqtun qalyvьn.

Күйөгөн киши қалқан соқ, çana çarym vaştyq çem берген Çanaaly. qar-
 тып қылақьnan arpa алыр keldi. Toqtoqul balany: „tur halam. attaryna çem
 ilip kel, adamдын алыр ucar qanaty at, attan kijin çat degen, qarьlarday
 sözy emespi“ dedi . . .

Tөvesy çarytyq eski qьzyl көрpe tesetejim, taardan, cypyrөkten çamaacs-
 laqan eski tonum var. Öre kijizdin өөнynөн vasa qurçaqьnanьn. Başı
 Çanaaly „vızdin vozovuzdun ысыы“ деп qojqon. Toqtoqul oñonup Çana-
 lyнь qaraj daqь ьrdady:

Ec çazyqьm соq turup,
 Elden kettim toqtoosuz.

Altymьs eki kişiden,
 Aray qaldьq ontoquz.
 Тыпсыvьz ketip qьjnalьp,
 Тырмаqь uu qoldovuz . . .
 Tundyk Sibir kyn tijbejt,
 Çajь, qьşь көркөк muz.
 Qol, but qatьp temirge
 Öldyk qo деп qorqovuz.
 Kөrgөн çavyr, çaralar,
 Kөndylymdөн ec qalqьs,
 Uqtasam ketpejt tyşymdөн,
 Colpondoj volqon көр qьrğьz.
 Boşonqondo Sairden
 Ucqum keldi qanatsьz.
 Tuz nasip vujrup qalqьmdan,
 Tuuqanqа çetip, çan тыnqan.
 Tyry suuq duşmandar,
 Quujt деп qorqom artьmdan.
 Tuulup өsyр, көz acqan,
 Çerde çyrөr bekemin.
 Keң vejildyy көр qьrğьz,
 Elde çyrөr bekemin.
 Qajrat qьlam qalqьm var,
 Qalqьnda Toqon çarqьldar.
 Ыrьstuu qьrğьz elimde,
 Taalajьm var, varqьm var.
 Qьz-kelin tušta dyvyrөp,
 Aqьrьn syjлөp kuvyrөp,
 Tuurduqtu tuştan tyryşet.
 Şьqaalaqan көz сыqьp,
 Şьdqьldaşьp kuyüşet.
 Birine-biri şьvьrар,
 Çьdyzdaј көzy çьvьrар,
 Çaş өmyrdyn belgisi,
 Çaryq kuygөн şamсыraq;
 Çanь vьşqan almanьn
 Qьzьlyndaј alьbrat.
 Qaryqanda adamдын
 Muunu voşojt şaldьrар.
 Tiş tyşkөndө til qalat,
 Syjлөj alvaj naldьrар.
 Doocu kelse kunyge,
 Meң qatat qanqьrар . . .
 Çaştarqa misal көrsetet,
 Çajloodo çaşьl çalьbrat.
 Kuzьndө varьp qarasan,
 Kuvьlgөн quurар qaldьrар.

Çaraj qajda

М. К. Уфурманов

Oşondo misal oşlosom,
 Qaruum ketet daldıǵar.
 Çaşsıyqta çajnaqın,
 Ot çaqqañ qazan sıjaqtuu,—
 Otqur-otqur çajnaqın.
 Çazqı sıqqan bulbuldaı,
 Çanaşalar saıraqın,
 Bırs aldı ıntımaq,
 Birdiginden taıvaqın.
 Tış ırsıq, til döelet,
 Tıyru çırsen bir döelet.
 Açal cirkin vaşında,
 Aqırs adam bir ölet.
 Açal menen ölymge,
 Alı çetse, kim kənöt?
 Tañsır kengen Toqtıqı,
 Tañ atqansa talıvajm,
 Tartınsam eger çarıvajm.
 Taqdıǵım çetir ölvösöm,
 Taalajım var, qarıvajm.
 Brasır söyüm Çanaalı?
 Qıvantaıyn qılrınır,
 İni menen aqan.
 Daq bir taanıñ özymö,
 Çanaq ırsı valanı.
 Çetile elek çaş eken,
 Aqındıq çalavı?
 Aıta ketse çoluqur
 Ar bir söyü daanavı?
 Qandaj eken Çanaalı.
 Bu valandıñ talavı?
 Çaqş ırdasañ qıvanat
 Çazı qırgız tapavı?

Toqtıqı ırdar nasıdı. „Çanaq ırsı valañ qajda“ degende ele muın-
 darım tıırep, terdej vaştaqamın. Eşikke sıqır ketejin desem çol çoq-
 eidin arqasına keregenin tıyınö daldalanır otura qaldım.
 Eki çaqımda eidin vaarı „mına Qalıq, mında oturat“ deşir qalıstı. „Tur-
 qın çaman ırsı Bozoqorıçqo, aıalardıñ arasında bolısoñ qandaj qaqı-
 dar ırdar eleñ“ deşir çalaşır ottın çanına ötkerıstı. Tııreç vaştağım.
 Toqtıqı „otqo çalıñ balam“ dedi. Al meni uşur qalqan eken dep oşıodı.
 Men özym ıılıp turam; qorqur, sırdör tııreç turam. Bir az oturqandan ki-
 jin „balam ırdası uqalıq, tartınsağ tööse vııla soıdurur oturun çaravajı,
 bul ırmesen, qırgızdaı zır etkenin, çaqş attı çaqaldanır oşnoqtör öske-
 nın çaqş. Qana vaştaqın balam“ dedi. . . Eldaq „ırdı, ırdı!“ dep, çaa-
 lar çınerıstı. Oşondo salamdaşır ırdaqanım:

Çaqş attı çaqaldanır...

Uqtım ele danqındı,
 Ulamaluu qarıdan,
 Uluu, kıcıy vaarıdan.
 Salamat keryp çyzyñdu,
 Salamdaşım çanıdan.
 Uqısumda ilgeri,
 Sıvirge aıdar ketti dep,
 Aq radısa zalımdın, —
 Bu qılgan erpi dep,
 Bul oturqan aqı—ının,
 Muruntan aıtır çyrgen ker;
 Altı san qırgız elinden,
 Amalsızdan völyngön.
 Aıdalır vaqan çerinde,
 Aman qıldı ölymdön.
 Andaq çajqı kundörün,
 Toqo, sıqı veken kənıydön.
 Aqımaq attaj arıstar,
 Ar duvanqa çygyrgön,
 Qolıña qomuz alqanda
 Qıvanır qalıñ el kılğön.
 Yıgıñdu alır qalsam dep,
 Uçıraşım vıgyn men.
 Çaqırılq çava toqunır,
 Çalsıyqta turamın,
 Çaş valaran kunımdön,
 Çamanıqqa sıdadım.
 Çarqanattaj valandı,
 Toqo, çaqş vajdar sınaqın.
 Çaqırsañ meni sınaqın,
 Çaqş çolqo kındırsen,
 Bolom qo tıvu ınaqın.
 Otun alır, ot çaqır,
 Kıl sıqarır, mal vaqır,
 Çaqırılqta keletam,
 Çaş kunımdön çaldanır
 Azır vaşım voş emes,
 Qaratalqa malajmın,
 Arasında çatamın
 At vajlaqan sarajdın.
 Vasır keter erkim çoq,
 Vajdın közün qarajmın.
 Çavıqtırır ıstımö,
 Çava mindi çaman ton.
 Ölvösöm ösur ketem dep,
 İşenemin, tilek son,
 Vasıvajmın ırdasam,

Bozo salqan çerlerge,
 Adissin dep ыrdajmьn,
 Arqar atqan mergenge.
 Ajtьr ыrdaar аьm ҫoq,
 Aş-toj bergен elderge.
 Atamdan ысыq көryndyң,
 Aqьn Toqom kelgende.
 Baqть, dөөлөt—ырысқы,
 Martavaң var ҫergeңde...
 Tomuqtaj volqon балаңа,
 Toqom — versең batаңды.
 Top ҫыянда шаңқылар
 Ҫazar elem qaramды.
 Toqtoquldun ҫakirti,
 Torqoj Qalyq atansam,
 Tovurcaq minip top ҫarьr,
 Tonumdu taştar ҫasansam.
 Balapan quştaj talьnьr,
 Qanat kyyлөp ҫyrөmyn.
 Ҫaqşь ajtqan kişi көrynsө,
 Ҫalyндаjt ысыр ҫyrөгym.
 Ylgylyy nusqa yjretyp,
 Toqo—cuqul qoştop syrөгyn.

Toqom uqur олтурup ыраазь voidu „Barakelde, adam volo turqan nala turajьn“ dep ҫiserdi da, „balam ьeri menin ҫаныма олтурup tamaq ҫe“—dedi. Tөвөm көkkө tije тыşkөndөj sezip „attarьm var, ac qalsa qььqtajt, ketejin“ desem „var emese, andaј volso attarьңa var, ыroq erten menen maqа kele qoj“ — dedi... Таң atqanca Toqom esimen ketpejt, ҫyrөгym ele dikildep, soqot. Ajtqанындај erten menen salam ajtьr kirip vardьm. Toqtoququl „i, keldinai balam, me movu ҫarandy kijip аly“, dep ҫaңь ҫapan berdi. Eski tonumdu ҫonuman тыşyryp, көjкөлгөн көк ҫarandy kijip, qudundap ҫыkke ҫыqtьm... Bfrinci көryşym oşol voidu.

Bir az ubaqьt өttу, malajьqtan qutulup qalqam. On toquzqa kelgen ҫaqьm. Qomuzumdu kyyлөp аlyp, көryngөн ҫerde ыrdap ҫyrөгөн ҫaqьm. Özymduь ҫыqarьp аlqan „ҫoqculuq“ degen bir qana ыьm var, аjь taanьp qalqan. Bir kyny, „Toqtoquldu Satar ҫaqьrtьr keliptir“ dep uqtum. Qomuzumdu qojnuma qatьp аlyp, oşonquqna vardьm.—Barsam, ҫaj icip олтуруşqan eken, salam ajtьr kirip vardьm da, Toqtoququl menen qol аlyşьr көryşьtym. Satardьn ҫolsors degen ҫigiti var ele, menin bul qььqьma qььььr qajnar: „tur, saqaldьu kişinin аldьnan dampаndañaj“ dep qorsald өtti. Anda Toqtoququl bir qarар аlyp: „Tim qoj олтурsun, oo bul bulьm amin volso көresynөr, аjьlyu аqьndьn birі volot“... dedi. Bul sözyn uqqandaqь qubанысьmды ajtpa!...

Toqtoquldun qomuz certken, quduьduqu da uqmuş ele. Oşol өnөryнyn naarьn бирден көрсөtyp, anan dynyjө tuuralu mintip ыrdaqan:

Kelerinde dynyjө,
 Bulutsuz tijgen kundөjsyn.
 Ҫanaşa ҫыqьr ҫajqalqan,
 Ҫazqь ыraңdaј byrdөjsyn.
 Kelerinde dynyjө
 Bulut vasqan tyndөjsyn.
 Qararьp аlsa көnylyp.
 Qarmasa qolqo kirwejsin.
 Kelerinde dynyjө,
 Tynkysyn ҫarьq ajdajsьn.
 Adamьn көөnyп sergitken,
 Ҫaşь gylduy ҫajdajsьn.
 Kelerinde dynyjө,
 Ҫaqьnьndan tajvajsьn.
 Qajьnьr qarар qojvoqon,
 Qajьr ҫoq vajdajsьn.
 Kelerinde dynyjө —
 Ҫajqalqan ыraң ҫөrtөjsyn.
 Ҫaşьdanьp viruqsyp,
 Tuş-tuş ҫaqqa көktejsyn.
 Kelerinde dynyjө —
 Eşikten төgө өtpөjsyn.
 Ҫardььqqa tajantьp,
 Ҫaqьnьndь өrtтөjsyn.
 Kelerinde dynyjө,
 Bir tuuqandan ыnaqsьn.
 Kundyz, tyndө ҫarq etken,
 Kauxar, ҫaqut ҫьraqьn.
 Kelerinde dynyjө —
 Duşmanьmdan ыraaqsьn.
 Kelerinde dynyjө,
 Ҫaz byrdөгөн terekсin,
 Ҫaqaldantьp көnyldy,
 Ҫaş, qarьqа kerekсin.
 Kelerinde dynyjө,
 Tuvy тыşkөн celeksin,
 Kelerinde dynyjө —
 Byr аlqan qьььn taldajsьn,
 Tattuuluquң tamşantьp,
 Şeker menen vaidajsьn.
 Kelerinde dynyjө,
 Aзыtьdaј аldajsьn.
 Kelerinde dynyjө —
 Ҫasalqaluu yjdөjsyn.
 Kelerinde dynyjө
 Ҫaqьnьndь syjwөjsyn.
 Kelerinde dynyjө

Таşыр сыққан виласьн.
 Өмүрү өсрөј турқансьр,
 Өз җаньмдан ьнақсьн.
 Кетерінде дунујө
 Ҷелсиз өскөн сырақсьн.
 Келерінде дунујө
 От җақрај оқур җајнајсьн.
 Кімге вараң кылдетур,
 Күлө вақыр җајнајсьн.
 Кетерінде дунујө —
 Қақсьқан суусуз, сајдајсьн...
 Дунујө җиркин ушундај,
 Адам улуу ваşьнан:
 Ыјрөө җарды, бирөө вај.
 Дунујө җиркин келетат,
 Ҷавьрқан елге вуривај.
 Ҷақсь көрөт вурөөну,
 Өзунун җалқыз улуандај.

Мәңгілік А аралы
 ба

БҮРКҮТСҮ МАМЫРДЫ ҚОШУП ЫРДАҒАН

„Дунујө, дунујө“ ^{Әлем әрден} дер ьрдар олтурду.

Анқьса дунујө турпатту, соң сақал, кіргені сақсақ қызы көрө те-
 ветеј, вoz таар җаран; вельне җирсанқарь сарь җез, көрө сөгелуу вильдээр
 қур; сол җаққы җаньнда: отлуқ, ысақ, мисрек, җавьрқьн ујулу, тылкунун
тумшуну, җивеге, тарақ, мьна ушундај мајда-суданьн ваарьн тақьрқан атақ-
 туу вуркытсу Мамыр китр келди. Тоқтоқилду „ајланајын Тоқом, аман-есен
 җыз көгүсө турқан кун ваз екен ее“—дер җусақтар наса җыдыды. Ҷыдај
 айнај ьлар җиверди, екөө җусақтаşьр көгүстү... Анда—Тоқтоқил: „Мамыр,
 сен кыјур, амандаşьсың да. Seni кылдырмасаң вольвојт екен“—дер җундул-
 даньр җолду да, минтр ьрдар җојо верди.

Қурвалдаş өскөн Мамьрм,
 Ҷусақтаşьр көгүстун.
 Қолдон сыққан җан елем,
 Қошуп елге көгүстун.
 Есендеşем дер келір,
 Ененден җапан ьјладьн!
 Амандаşсам дер келір,
 Ајальндај ьјладьн!..
 Көрөм дер келір Мамьрм
 Көзундун җаşьн тьјвады.
 Қубаньс җақсь емесрі,
 Өлымдөн трыу келгенге.
 Қармальр он җыл җоқолқон,
 Қайды-қара, көр менде.
 Ошол қайды ошол зар,
 Опол тодој көрүнгөн.
 Елиме қайта келгенде,
 Ісімден ваарь ерген.
 Туз пасір вурьур ақыр,
 Толқуқан қығьыз елимден..
 Вундајьр ьндуу вуркытун,
 Вулуққанда җаңсьды.

Qubanyşat senciler,
 Qurdaşlardyň artyqy.
 Toqondu kögür çaşydyň,
 Toqtono alvaj Mamyňym;
 Men tutqunda çyrgöndö,
 Kөр өткөн qыrgыз qadyňy.
 Сыбырлар сығарып сүйрөттүң,
 Сығарып буркыт qармасаң,
 Balapandaj yjрөттүң.
 Çajdan qыşqa şaңşытыр,
 Alqыr буркыт ваqqаның.
 Kөсөө qıjruq көк çaldıu,
 Qaryşqыqqa tartadyң
 Beles-beles qыjada,
 Beşten, ondon, qarqаның,
 El içinde ançydan,
 Sendej еrcil tarpadым.
 Tajqаның—toodon teke alqan,
 Burkыtуң—çalden tylky alqan.
 Burkыtуң alqыr taş tylök,
 Tajqаның tişteek, çez vilek,
 Qajsy ығы maqtasың,
 Qadyr vilgen menciler.
 Tezetej qыlyp kijgidej,
 Bir qaltar bergin enciler.
 Qaryşqыr, ilirs, sylöşyñ,
 Qarqаныңda savыldan.
 Qajsy çaqqa bet alsan,
 Qalalaqаның tавыldan.
 Qыlatыq tyşse qыңşылар,
 Qыlyp alqan tajqаның.
 Qыlaqtар qacqan tylkыny,
 Qыlt ettirwej çajladıң.
 Arqar, qılça tekeni,
 Çыqыp alqan tajqаның.
 Kumuşton qarqы çapтығыр,
 Çez çaqaraq taqtығыр,
 Çez vilekke vajlaqың.
 Çalqan sүйлөр Mamyňym,
 Aq neetinden tajvaqың.

AJCEKE BALBAN

Toqtoqul qomuzun çaldырыp qojur eşikke çықты, olturoqandardyň birөө da ordunan wıly etken çоq. Anan, weş-on minutca tınc turup, qalq erikkendej sezildi.

... Qajra kelip orduna oturar zamat, eşikten Ajceke degen balban kirtip kelip ucıraşty. Munu Toqtoqul çaznaj taanydy; anyň Ançyjan balbandarynyň birin qojnoj çыqqаны Sıbirge kete eleginde uqqan eken, oşondo Ajcekeni brdaqany:

Ajceke balban esenwi?
 Esendeşem desemwi?
 Amandaşыр alajyñ,
 Ar ovonqо salajyñ.
 Aqa-ini saqа çetkirdi,
 Bar eken qо taalajym.
 Bala tuulup torolqon,
 Baltың kыcke oronqon,
 Qarmaşqanda balbanqа,
 Qajrattuu elen woroondon.
 Qarşыra qarmar ыqыtsan,
 Qaruusu senden çоqolqon.
 On segiz çaş oqtolduñ,
 Çыjymaңda kыcke çыq tolduñ.
 Çыjyma weşke kelgende,
 Çaıwırttaqan ot wolduñ.
 Oşo kezden balbandı —
 Çыqа çыqqan sen wolduñ.
 Aşta, tojdo aldыndan,
 brdap çыqqan men woldum.
 Cecinir elden çыqqanda,
 Quşuwaqтың balbanyñ,
 Qol usıñ menen çыqqanda,
 Alptyqыңdy vilgemin.
 Kөtögür urduñ çetkende,
 Ançyjanıq Aqbalban —
 Aran wazyр ketkende.
 Sып-sыратың vajqasam,
 Belin nicke, dalıluu,

Adamdan artыq qaryluu.
 Qajta basыр kelgende,
 Ystunde qymqap savыluu.
 Anсыjandыq, arqalyq,
 El kөгөm деп уjylгөн.
 Baшың соjун qazандаj,
 Bala kezden qazqanбай,
 Сың ele serpir ыргытың,
 Сысқанды тышың басқандаj.
 Qol ucuna qetkirbej,
 Balvandy сықтың arqандаj.
 Saqmaq etiң сапастаj,
 Kөkyrөгүң Talastaj,
 Baltыr etiң baladaj,
 Balvandy сықтың талықраj.
 Buttaryң vuura сапындаj,
 Murdaqь qastyq varында,
 Bulquşar balvan tavыlvaj.
 Oqovekti ontotup,
 On beş kыp suu icirdiң,
 Boroncu degen balvandy,
 Oңqosunan тыsyrdyң.
 Ajы төstyу balvandyң.
 Bardыqың сықыр vutyrdyң...
 Qaшыңdan qerdi tajanбай,
 Ataqь сыqqan balvansың,
 Ec bir saqqa ketirbej,
 Erdik namыз alqansың.
 Aјceke sende arman соq,
 Sen сыqраqan balvan соq.
 Qaқылыqqa qajqыlvaj,
 Qatasыңvь qardyң toq?

••

Мындан кийин qomuzun çөler qojup, es алыр oturdu. El: „aj, vizdin çaman ысы, sen ыrdajsыңvь?“ deşip meni çaalaj kettsti. Ujalqanымды seze qojqon Toqtoqul, — ujalva balam, qaшыңda ujaң voļson, conoјqonuңda naadan volorsun, tartыlvaj ыrdaj ver,— деп qajrattandyң...

Oşondon murunqu сыы qatuu acarсылыq volup, vaarыlvьz arqenic alqь icir aldыlvьz өlyp, arqavьz şipir көөр çavьrcылыqqa ucıtaqanvьz. Tytuny 30 qa çaqьn vizdin alyдың qatylalarь; „Oј tovo—ej, zaman qандаj volup varatal, vaarыlvьz qьтыlvьr ketmek volduq qo...“ çalyңqan menen vajlar vizge malьnan bermek vele? Qalyq ermek yeun ыrdar olturcu“ deşken. Oşondo сыqarqan „Çoqculuq“ degen ыгымды, Toqtoquldun аlyдыңda ыrdadyң; al ыгым мындаj ele:

ÇOQCULUQ

On төrtymden çaldantыр
 Malaj qыдың — çoqculuq.
 Çataqымды, — mal vaqqan—
 Saraј qыдың — çoqculuq.
 Semirsegim qaşьman,
 Qajьrdың qo — çoqculuq.
 Cecen tildi teң sözdөн,
 Ajьrdың qo çoqculuq.
 Sarь suuqa çyrekty,
 Aldьrdың qo — çoqculuq.
 Suusunumdu meenetke,
 Qandyrdың qo — çoqculuq.
 Çardylyqqa tajanтыр.
 Aldantasың — çoqculuq.
 Çajь, qьşь, bir qojqo —
 Çaldantasың — çoqculuq.
 Tamанымы çoorutup
 Çara qыдың — çoqculuq.
 Tartqанымы qaşьman,
 Sanaa qыдың — çoqculuq.
 Qatarымdan kemitip,
 Çaman qыдың — çoqculuq.
 Öz аlyмыca oоqattь —
 Qыдыrvadyң — çoqculuq.
 Ölmөjynçө çанымы,
 Тындыrvadyң — çoqculuq.
 Çalqьz atqa çetkirbej,
 Çarmac qыдың — çoqculuq.
 Aqылымы ketirip,
 Ajarыlyqqa qaşьmdan —
 Vaqьndьrdың — çoqculuq.
 Uruuluqqa cecintip,
 Balvan qыдың — çoqculuq.
 Uvadamy ketirip,
 Çalqan qыдың — çoqculuq.
 Qadyгь соq, malь соq,
 Esen qыдың — çoqculuq;
 Qalp ajtuuqa tilimdi,
 Cecen qыдың — çoqculuq.
 Oorusu соq, ontotup,
 Kesel qыдың — çoqculuq.
 Kerege, uuq, tyndyky —
 Ijdirdiң qo — çoqculuq.

Qaalqa, ykək, terdikti,
 Cijdiridin qo — çoqculuq.
 Qujuşqan, çygən, qamcın
 Ördürdün qo çoqculuq.
 Ar şumduqqa çaşymda.
 Kəndürdün qo — çoqculuq.
 Keric, maas, ətükty—
 Urtartın qo — çoqculuq.
 Kemcilikke dos qıbr,
 Muqantın qo — çoqculuq.
 Kəmyr, temir, kərykty,
 Saqtatın qo — çoqculuq.
 Balta, kerki, vaşteş,
 Tartatın qo — çoqculuq.
 Çaşq temir, qurc temir,
 Qınatırın — çoqculuq.
 Çarqaratır eğətyr,
 Çınatırın — çoqculuq.
 Çatsa, tursa, uşkyrtır,
 Zarıantın — çoqculuq.
 Çalqans qıbr ar kimge,
 Qarqantın — çoqculuq.
 Kənyumdy tər vəlyr,
 Adaşırın — çoqculuq.
 Kətergənyum mojnıma,
 Çanac qıbrın çoqculuq.
 Çaman menen çarşqa,
 Çaltañ qıbrın — çoqculuq.
 Qaruu-kycty ketirir,
 Qaltañ qıbrın — çoqculuq.
 Qudam kelse qarşqa,
 Mal suratın — çoqculuq.
 Qırdaşymın icinde,
 Alsıratın — çoqculuq.
 Teñuşum kelse qarşqa,
 Mal suratın — çoqculuq.
 Temteñdetir çaşymdan
 Alsıratın — çoqculuq.
 Çaj, qış çamaqan,
 Toñ kişgizdin — çoqculuq.
 Çaman coqoj çarşaq şım,
 Com kişgizdin — çoqculuq.
 Çaldıratır vajlarqa,
 Çals qıbrın — çoqculuq.
 Mydyrylytyr, vutundy,
 Çart qıbrın — çoqculuq.
 Qoldon ketmen tyşyrvəj,

TOJDOQU TAMAŞA

Nusur aş degen toj berdi. Ançyan arqanın aqındar ıyt kelişti. Aq-
 ıydan Çeñi çoq, Ançyan çaqtaq qıroşdardın ataqtuu ırsı Beknazar,
 Qaramurza, Qara—çoldoş degender. Ketmen-Tövöden: Toqtoqu, Eşmamet,
 Qırman, Çanba, Naken, Çoloj, men. Al kezde Qaratıl degendin ırsıymın
 alımsabaq ırdanıca çarar qalqan saqım. „Uşul tojdo ırsılardı aştırtat“
 degen qanar ağıdan-ağıca taraqan volııcu. El çınalısqandan soñ 20 dan
 aşq ırsılar dajardanır qaldıq. Anda Qaramurza (Nakeni qara) ırdar ç-
 berdi (Naken bir çaq közün aq çarar qalqan, qarılıq çetken ırsı ele).

Qarja Naken qarışın,
 Qarılıqqa varışın,
 Qarılıqtın ustunə,
 Aq köz volur alışın.
 Sol közünden aşgar,
 Soqur volur qarışın.
 Qolun ketpej ırtanır,
 Qotur volur alışın.
 Oñ közünü Nakenim,
 Oqıra vash qarılıq.
 Oozunda vudır tiş qalva
 Azıusunan calırtı.
 Qarqanca torqo ırdar,
 Aqılınan tanrıq,
 Tooriqun ketken Nakenim,
 Tojdo ırdajın künündə.
 Toqolonur atından,
 Qılar elvə tınundə.
 Alında qızı atından
 Çalın veshen egesin.
 Çarqar çatqan elindin,
 Çıbrın qantır kəgesin?
 Çalqız közün qarajlar,
 Çardan usur egesin.
 Taalajın qasır Nakenim,
 Tarqan qo münözün.

Алтмъштъ ашқанса,
 Алиге өлвөј сүгөсүн.
 Оозунда җалқыз тишң җоқ,
 Оңурандар ырдajsың.
 Өнөгүнө ишенip,
 Өлмөјүңсө тынвajsың.
 җайлуу җерге барқанда,
 җалқыз көзүң ымдajsың.
 Тишң тышуп, тил қалқан,
 җақсы емес җаштај сүлөөгө;
 Емдигеце өлвөрсүн,
 Бул вердiңби дүјнөгө? . . .

(P)

Eldin cethereek җақылна сьдьр, атыньп ваьшп кекејте тартыр турур, Тоқ-
 -қом кирди: *қозуна:*

БНТЬМАҚ

Аңсыјандьқ, арқалық,
 Бағ қошқонун ајталық.
 Альсқан itce қавьспрај,
 Аман есен қайталық.
 Қарамурза сөзүңдүң—
 Қалрысь сьқты, вајқалыр.
 Тегерете тийіштин
 Тевеген салроо җықьдај,
 Қарамурза қасьтыр,
 Қартай кирди тынсьвај;
 Қадьгласһаң војвојбу,
 Қавьтқадан сьтсьвај.
 Амандьққа келиспеј,
 Азоо аттај тевишпеј,
 Асьла кетсең җақсьвь?
 Ақсақал Накен акевиз,
 Ақьп емес вақсьвь?
 Қарамурза ақьндьп—
 Бул емне қақсьқы!
 Ызатың җоқ, сьјьң җоқ,
 Өтрөс өс, кетпес кек қалқан,
 Өмүгүңсө зиттејсін.
 Ғетиміште атаңды
 Ғерге тiryу көмдүңбу?
 Ғегелуу елдин қарьсьп,
 Ғелмоқуздај көрдүңбу?
 Алтмъшта қарьјандь
 Көргө тiryу көмдүңбу?
 Арқаньп Накен қарьсьп
 Алварстыдај көрдүңбу?

ағаньдә

Ата-ененден қутулуп,
 Анап мында келдиңби?
 Атаң менен енеңди
 Өлтыруп келген вастаныр;
 Ғарьрандар ырдajsың,
 Угуулу елди вақарыр.
 Урматты, сьјды билејсін,
 Опурандар қақсаныр.
 Кеке замат салысьыр,
 Ған ајавай җоода өлген,
 Ақьль толуқ азамат,
 Адам уулун тең көргөн.
 Аҗалы җетсе кее бирөө
 Ақьль қатуу сууда өлген.
 Кее адамдып өмүгү,
 Узун җаһар кын көргөн.
 Оору болуп, онтолоп
 Кее бир адам ујдө өлген.
 Аҗал җетип кее бирөө,
 Зодан қулар җарда өлген.
 Анда бирөө җығаса,
 Мында бирөө зар көргөн.
 авалдан адам өлвөсө,
 Атаңдып қана атась?
 Дүнујө мылқуң тозвосо,
 Тонундун қана җақасы?
 Езelden адам өлвөсө,
 Енеңдин қана енесі?
 Сьпвас, вьлвөс баркекен,
 Бу дүјнөнүн сегосі? . . .
 Ојнојт десең, сьндәдьп,
 Олутун таар ырдәқьп!
 Оң менен soldu ырдәқан
 Орошон Тоқоң мындамып.
 Дајьльп таар ырдәқьп,
 Далај җерди арьтқан
 Даңқтыу Тоқоң мындамып.
 Қаҗасам деп ојловој
 Қарамурза тындақьп;
 Бнтьмақ җақсь, ық җақсь
 Бнтьмақтыу җурт җақсь.
 Қош ајтысьыр, сьјласьыр,
 Тарақаның қур җақсь.
 Өлүр кетсек биривиз,
 Өкүнуьсөөр ыј җақсь.
 Тiryу болуп көрүссөк
 Siz, биз деген сьј җақсь.

Orusuja elinde,
 Sibirdin tyndyk ceginde,
 Kөjtyn menen Zavaikal
 Kөrgөнүм ајтам, qulaq sal.
 Aralar көрдүм dalajdy,
 Birindi birin çat көгүр,
 Сујбөгөнүң çарајы?
 Ырçыравај ыссылар,
 Ынтымақтауу тарайы.
 Qатынды meenet сьртаса,
 Eri өлүр қара çатынат.
 Qара çoltoј voldu деп,
 Ystynөн ушақ çавылат.
 Qышту meenet сьртаса,
 Çerdegi torqо çалынат.
 Momundu meenet сьртаса,
 Zalim menen dos volot.
 Bardьq малын tyгөтүр,
 Aпын зајыы визат qозqolor.
 Çықылы meenet сьртаса
 Yjrynөн çалқыз вөлүнөт.
 Tаррај qалыр at eesi,
 Tары қалат вөгу çep.
 Eskiini meenet сьртаса,
 Тыјтақ volup, et ketet.
 Qala verse vasa alvaj,
 Qaşqulaq vasyр çep ketet.
 Balаны meenet сьртаса,
 Çetim qалыр, taz volot.
 Çetilgice şymşyk деп,
 Çeңeleri qas volot.
 Atы meenet сьртаса,
 Aldыңқы vuitan vasyнат.
 Tөөнү meenet сьртаса,
 Qotur volup qaşынат.
 Ыссылы meenet сьртаса;
 Birine biri asылат.
 Uşunu menen aqындар,
 Toqоңdin sözy vasyлат.

1. Тоқтоқұл қолында
 бұдан алыс асыртаса

Barıq ыссылар bul sözdy çyje көгүшүр, oројлуқ қылаң çанақы ыссылы ајалај çekteşti . . .

El tarady, toј vyttу. Toqtoqul: „Çyrgyn balam, Torukende, Ömyrzaqtın aşы volup çatat, seni ыrdatыр elge taаныtajың“—dedi, „çaqşы volot“ dedim da, ыrdар алқан yc çapan, veş-altы matam var ele, yjgө verip çiverip, eercip çөнөp kettim.

Қызылорда қаласы
 1949 ж. 5-6 ай
 Тарап

QARЫMŞAQ DEGENDIKINDE

Soқucu degen bir uruq el var eken, kec kirip qalqandyqt an uşunda qo-
 tur alınuı ылајық tartыq. Bastырр vара çatsaq veş-altы yј turat. Aпын orto
 cenindegi соң qара alасықтың icinen uu-cuu сырат; çe ы ekeni, çe ыј ekeni
 Bilinvejt. Tuurduqtı şьqalaşqan qыз kelinder. Bul yј Qarымşaq degen vozоqor-
 duqu eken. Suraşтыр bilgen som Toqom, uşuqa ыrdajы, sen vaşta“ dedi
 çondoqu ыссылы:

Q a l ы q —

Uşul yjdyn icinde,
 Uruşqansыр cuuldaјt.
 Baqa-şaqqa vardыqь,
 Dajыnduu bir söz uqulvajt;

To q t o q u l —

Çaqşы adamдын sanaasь
 Çamandyqqa vurulvajt.
 Çyrgөy çоқ çaltandyң
 Çaqыnda işi qurulvajt.
 Balam ickin kelip turavy?
 Mьnda vozонun çыты vuruldaјt.

Q a l ы q —

Şыңқылаşыр kylyşken,
 Şьqalaşыр çyryşken,
 Şыдыр caspaq, qара көz,
 Tuş-tuşunda qыз-kelin.
 Qызьқыşыр qараşat,
 Qызьqtuu tamaq ickenm.

To q t o q u l —

Şаңқылақан уныңды,
 Balam—тыңсар турат qыз-kelin;

Kelgile mında devese,
Suqtuq qıbr tuşpəgyn.
Tuşyurp alat emi ele,
Balam—ymytyndy yzəəgyn.

Qalьq—

At vajlanqan, otuzdaj,
Tegerete qırcoodo.
Qulaq saldı çorokec,
Toqo—qıvanьc səzynьndşooqə.

Toqtoqul—

Qışajьrtьr qaracь;
Eşik menen वोsoqo
Qızbəqanda çorokec,
Qılar işi oşoqo.
Qıla çerden salamcь
Kelgen oqşojt वोsoqo.

Qalьq—

Qışьnda əgyz vajlaqan,
Çazьnda çerin ajdaqan,
Çalqьz taruu dejsinvi
Buudajь əsup cəllaqan,
Dəjqandəqtьn belgisi,
Eginindən pajdalan.

Toqtoqul—

Egini ycyn kytynur,
Çerin ajdar vutyurp,
Taruusun seep cəqarqan,
Buudajь qьr çaar kelgende,
Ağrasьn erte suqarqan
Soqucunun' vılemin,
Baarьcь işke cьdaarman. ✓

Qalьq—

Sajraqan vılsul yndənur,
Biz वोlsoq kelgen çoloocu.
Samaqandaj çardanьr,

! Soqucu—urunun atь.

Tozur turat çorocu;
Çaqьcь cьqьr egini
Bularđьn çajmalanqan ogoosu.

Toqtoqul—

Balam, dəjqandar cьqtь çavıla,
Səzyndu vuzvaj, çapıla.
Yıdeu cьqə qalьşьr nızdı çardanьr qarar qalьşьqanda:
Çapь cьqqan valasьn,
Çoldoş volduq çapıma.
Çorokerler tavıdь
Çorqolo valam vadьna,
Qırşundaqan cıpaqьm;
Qıvat versin çapına.

Qalьq—

Tərt aj iştep çaqada,
Çatqanьn ajtsaq वोlvojьu?
Cəp çolotroj taruusun,
Baqqanьn ajtsaq वोlvojьu.

Toqtoqul—

Tarmaldanьr taruunun—
Volqonun ajtsaq वोlvojьu,
Añzqa bir vaş qaltьrvaj,
Orqonun ajtsaq वोlvojьu.
Qampadan artьr ogoosu,
Balam, tolcunun ajtsaq वोlvojьu.

Qalьq—

„Or, majdalar* ada ьrdar,—
Basqanьn ajtsaq वोlvojьu.
Baqaıьn silkir, ajьlar—
Çazqanьn ajtsaq वोlvojьu,
Bava dəjqan vereke,
Toqo, sacqanьn ajtsaq वोlvojьu.

Toqtoqul—

Qoş əgyzgə tazalar—
Artqanьn ajtsaq वोlvojьu,
Tegirmendi cektirip—
Tartqanьn ajtsaq वोlvojьu?
Qara saqal Qarьmşaq,
Oşondo keəny tolvoyьu.

Qalьq —

At ыstynen keryştyk,
Аманьдыъ Qarьmşaq!
Qeşьtn alь a) vozodqo,
Qamdaqanьn taruu şaq,
Kecke maalь vugulur,
Qonqonu kelip turqan saq.

Toqtoqul —

Men vilemьn vularдын,
„Soqucu“ deşet urusun.
Bozonun kыcyn çetiltken,
Qorusun qandaj unuьun?
Unutpasan çuvarmek,
Nege a)tradyн. uquttun?

Qalьq —

Çылу çerge komydyrgen,
Şiber uqut endyrgen,
Soqucuьun icinde, —
Qarьmşaq özүң çen bilgen.
Çajnaqan eldi çuvariantqan,
Çajlata çыqan devilgen.

Toqtoqul —

Qarьmşaq senin vozondun:
Çььna kelgen çььqьqan.
Uurtəqan adam uulaqan.
Aqььn bilveј sulaqan.
Avьdan tojo ickender;
At ыstynen qulaqan.
Aq vətəlkə araqtьn
Bir çalyьn tuqraqan.

Çigitter, uluu—kыcуysьn birdeј eprektenişip; „ajlanajьndar, silerdі qol-
qo çьn tişigizdiñ“ deşip çuvariantьp, attan tuşyurp alьştь. „Seni kergony
nar, kere elegi nar, taanьşa ket“ deşil.. Yjgə kirip olturduq, y) eesi çanaqь-
niz ьrdaqan Qarьmşaq, соң ьr ajaq menen meltiregen vozonu Toqtoqulqа
alьp keldi, a) aldьna qojur alьp ьrdaqanь:

Toitura vozon meltirep,
Toqtoqulqа enciler,
Alьp keldi Qarьmşaq,
Icip ijir vergi der;
Ajaqtan çajnajt çьььgar,
Tyryle tuşyp şьььgar,

9

Kөvyktonet meltirep,
Kyldəjsyn, icip kercy der;
Kylyndəjsyn ьr ajaq,
Senden vaşqa miң san var,
ьm volvoqon quru ajaq.
Çььqacь taza qurqaqan,
Marqalaңda ьrdaqan,
Sьrьndьn vaarь tuşyurp,
Volqon oqşojt bir zaman.
Çaqşь qo senin çььqacьn,
Çaraqa ketip ььvadaqan.
Bu, qoqondon kelgen ьr ajaq,
Qoluma verdiң çajmalар.
Tuşəry menen belender,
Toqtoqulqа verem der,
Aldьma qojsoң Qarьmşaq,
Tura qaldьn elender.
Bozo menen araqtь,
Oozuma alqan emesmin.
Çaşьndь çaza taanьsam,
Qarьn menen teң ɵstym:
Icip kənsəm vaşьnan:
„Ar çaqа alqьn“ debesmin.
Alьp vergin vozonu,
Çoldoşum Qalьq valaqal
Toqtotposton tartьp ij,
Balam, tojvojьmun der sanava.
Bozo turmaq tap qojot,
Tovun salqan çaraqa.
Tojvoj qalsan çalanьp
Tojquca veret çana da.
Qomuzundu qoluңa al,
Qotorup tyrydu ovon sal,
Mьna bu ini, aqana;
Bul oturqan tuqandar,
Malьnardь vajlanar,
Çemi, çovun çajlanar
Çetiştуy volso oоqatьn,
Tyркylyktyy pajdanar.
Tiryu adamдын dɵlety,
Qatьn-vala, vaqqan mal;
Çajьtta qalьp çyrvəsyn,
Çarьqta çьjnar ajdar al.
Kөzy çetse kyndyzdө,
Kөzөmөldөjt kempir-cal.
Ooqatьndь çamqarьp,
Çaj oturup uqurp al...

3) + „Men icyy cy emes elem, men çaj icejin, attar çem çesin. Çaj oturup anan tamaşaqqa ktreniz“—dedi Toqtoquı.

Qarımşaq veldyu, ajlına qadırlıu azamat çigit eken, „Toqom ıras ajtat, valdar—men qonoqumdu kyteşyn, siler şaşraş çaj kelgile, tamaşasın uqavız“ dedi. El taradı.

Qarımşaq, Saqırvaj degen bir vajı var eken, oşol vajdan qarızqa bir qozu surajt. Saqırvaj vaj: „qonoqun kim?“ der surajt. Qarımşaq: „Toqtoquı degen ırcı, çanında çoldoşu var, oşolorqo soşur bereşin dedim ele“, dese, al: „tomajaqtar, ırcıñ siler ırdatqıla da, soşuşun men bereşinni“ der berrej qojot. Başqa kişiden bir qozu taar kelip soşur, et tartıp çatqanda sözdön-söz cıqır ketip, Qarımşaq çanaqı volqon oqujanı ajır qojot. Toqtoquı oşondo qomuzun ala qojur, mintip ırdar qoşo berdi:

Ajt desener valdarım,
Ajtajın bir az vajıñ.
Uşu turqan soşucu,
Saqırvajdıñ ajıñ.
Tıncı ketken Saqırvaj,
Tıñ icirvej çajıñ.
Teñgesin uc maal tuudurup,
Ketirgen eken çajıñ,
Saqırvajdıñ sytqor der—
Muruntan uqur çyrgen көр,
Sөөgynө tamqa vайrқан,
Өз ajыñ өөнөр çep;
Aqçasın алıñ tuudurqan,
Alasasın suu qылqan.
Ar kim icip ketet—der—
Ajrаñ calар, suu qылqan.
Saqırvaj çaman sytqor der,
Alda qacan uqulqan.
Qorqonunаn vаşraqа,
Qој soşvoqon, Saqırvaj,
Qоңsusuna, ordunаn—
Qozqоlvoqon, Saqırvaj.
Qоlu tajqı adamqa,
Dos volvoqon, Saqırvaj.
Ajыñna alsızdı
Qondurvaqan, Saqırvaj.
Qondursa da, tamaqqa,—
Oңdurvaqan, Saqırvaj.
Voluş, vıjdi saqır
Qol vulqarqan, Saqırvaj,
Malı, mylky, yj, çajı—
Adaldıq menen vıtrөgөн.

Meenetinidin vardıqın,
Moşunıña çyktөgөн.
Alsızdar qarız surasa,
Kyc verbegen Saqırvaj.
Ajıñdaqı qоңsuqa,
Syt verbegen Saqırvaj.
„At ıstındө çyret“—der,
„Ajıqıñdıñ minet“—der,
Çыqсыññ аqсыñ,—
Byt verbegen, Saqırvaj.
Mыñdaj sytqor vajlardan,
Kөtөrmөгө pul alva.
Bekerden taar alqandaj,
Alın, vergenine quvanva.
Beşөөny onqо çatqırp,
Qaravajt taqır uvalqa.
Çaqındaşraş alıs çyr
Çandan kecken sytqorqo;
Palanıñdıñ bergin—der,
Vajaqı pulqa keldim—der,
Çaqşılар ajtat bir çolqo.
Çalqыз attı sattırat,
Çөө qalıp, kıjın it volvo.
„Qarızdar volvoj qојvoj“ der—
Qajıqırasın oşondo...

ELGE TAANЫШТЫРУU

Tigiler: „Barakelde, ojdooqubuzdu ajštaştı* deşir qubattaştı. „Seni elge taanıtajın* degen ubadaş var emes bele; uşul Qarımşaqtıqınan baştar el meni elge ırdaş baştadı, oşondoqu ırdaş mındaş ele:

Сумуртқадан сегілір,
Қызы еттен четілір,
Қанатын күүлөр қаңдан,
Талрынр усқан кекілік.
Қилааль көрсө қушпу дер,
Қорқолор қалат бекінір.
Азыр балам, баларан
Ақ күвүнөн тилеген,
Ағалар, ашқа-тојқо ырдар,
Тоқтото елек сүрөгүн.
Қонооқо сарсам сығар дер,
Қоштор алып сүрөтмүн;
Сылығың тіјсе қолума,
Балам, сьң өедөгө сүрөөртмүн.
Қызы тилді ојпотур
Қығра тішке вүлөгүн.
Екөөвүзды сарсатрај,
Таравайт қо вүл елің.
„Брдатрај қојду Тоқом“ дер,
Қалвасын менде күнөтмүн.
Балалығың вольбосо,
Бар эле сенін үнөтмүн.
Салыңдан сылар көргөтмүн,
Савақы тај кезінде;
Саақыңды қапыр ырдатқан,
Санааль варғы есінде?
Қур семіріп алып дер,
Қунапыңда мақтадым.
Вытырқы сыда вьшт елен,
Бір екі қурдај тартадым.

Асықа қаһын толқуса,
Ашқа тојқо сарпадым.
Тоқојдој вольдон Тоқондун,
Балам, ал менетін ақтақып.
Асықа толур қаңдан,
Азууң вьжи сажыды.
Қаһыданыр сивектеј,
Қал көкүлуң сажыды.
Алмақ, салмақ қағысыр,
Қуванталық ажыды.
Көрсүлыккө қаратқан,
Балам, вьз өндөнгөн сажыды.
Баһнан теріп ајтрасам:
Биле албайт, вүл ел, сажыды.
Қазанын асыр, ат вақыр
Қараталда соқојдуң;
Ајтқанын вьрдығып,
Көөнүнө тьјгүн Тоқондун.
Салсылыққа қоштошур,
Балам, қаңдан вьжи вошондун.
Қомузунду қолуңа ал
Ојқустаныр ошон сал.
Қуванышат сөзүңө,
Авысқа, кемпір-қарылар.
Таңыбасаң вүлвүлдај,
Далај қуғвүң тәһнар.
Şаңқылақан қыз-кейін,
Şьқалақан вольвалдар;
Туурдуқты тырөт туş-тушта.
Балам, Қалық өзүңдүн—
Атаңдын аты—Ақы уста.
Тарыгајтыр үлөрды,
Сьқасқа мьқты, қығқызда.
Тоқтоқұлдан аласың—
Балам,—тыгөнвөгөн көр нұсқа.
Елдин алды уқтады,
Вольқыроо ивақ тын қысқа.
„Қомуз certip, бер“ dese
Ошон салыр ағышта.
Ағыла верет өнерүң
Балам, ағынбай киргін қағысқа.
Қарымшақ вьштар уşул ел,
Қалалды балам таанысқа.
Мејли қары, мејли қаş,
Тентуштарың аралаş—
Брда dese тартына;
Қаş балалық күнүңдө,

Ҷақалданьр җалыда.
 Қалық ығы болу деп,
 Атақ болор артында.
 Қана балам, бақтақын,
 Қалықым seni бу җерде—
 Қажрат беріп мақтадым,
 Қош аттар қуусаң қатықанда,
 Балам, қолуңа тілвейт җағ сақын.

ZILZALA¹

El „ьrdal“ деп мақа асылыған соң,—қомизумду улам-улам күүлөй кетир
 анан „Zilzala“ деген ьрдь ьрдадьм.

Көргөндөр айтат авьдан,
 Уқилду уқмуш җаңьдан.
 Азырғы болқон zilzala—
 Анҗьжан Қоқон җақьнан;
 Шейсенбинин кунундө,
 Шек билінвей күүгымдө,
 Ҷер титиреп там вазьр,
 El қьрылды тунундө.
 Уқушума қарасам:
 Ҷетер аҗал, вьтөр кун,
 Көзгө сууқ көрунды.
 Eske алмақ бар өлымды.
 Туш қыласьн тьндајды,
 Далај адам тундајды.
 Көмулвөј җатат көр адам,
 Торпурақ менен ылајда.
 Қоҗантан ујлөр қуладь.
 Қоҗо, moldo, ешender,
 Mecitinde sulадь.
 Ҷата турқан җај таррај,
 Ҷарды, вазь сууладь.
 Esinen тајды Фарқанап,
 Оодарьльр далај там;
 Он уј қалвај вьзулвај,
 Ојрон boldu Марқалаң.
 Орун таррај, җатарға
 Он миң бар дејт зарлақан.
 Қатын, бала, қарь, җағ,
 Өлюу тирүү аралағ,
 Қоҗант менен Қьлвадан
 Қордуқ тартьр көр адам,
 Қолдон қажьт сұрақан.

¹ Zilzala—җер титирө.

Тарсылықты көргөндөр,
 Таşkendi қарај сувақан,
 Asake менен Қоқондо,
 Қьлпысылық ошондо.
 Ас-арьқтың җатқань,
 Ҷалы, вақал, саман сөр,
 Қорқондор urap tyz boldu.
 Қолдон келбес іш boldu.
 Өлюу-тирүү тең boldu.
 Өлвөгөн адам аз boldu.
 Көчөлөрдү саң васть,
 Көр адамды там васть.
 Zilzaladan қалқандар,
 Ооқат җајьн қамдағьт:
 Қалқаларьн саң васть,
 Қарь девей, җағ девей,
 Қатарь келип там васть.
 Ојлонуп көрсөм бу кезде;
 Қатуу шумдуқ җармағьт.
 Адьрлуу тамдар қуланьр,
 Аттьн көвүн там васть.
 Арьылтьр сылөгөн,
 Қалртьн көвүн там васть.
 Дајьма selde сальньр,
 Қудайға қуру җальньр,
 Дааратьма суу деген,
 Ар җуманьн тунундө,
 Таң атқанса уу деген;
 Ешenderdi там васть.
 Тақылдар таамај сылөгөн,
 Сесenderdi там васть.
 Ақ радьша залымдін,
 Альмьнан кеттиси?
 Қазь болуш виллердін,
 Салықьнан кеттиси?
 Dyкөнгө pulun толтурқан,
 Азьқ ваа қојур, puluna,
 Рајдасын тилер оlturқан,
 Қара кыскө қарқаньр,
 Қайта, қайта col urқан
 Soodagerden кеттиси?
 Қьштьн куну муз қатқан,
 Ҷај saratan ьсықта—
 Ҷьлуу сууну муздатқан,
 Бір сьпысь бир тенге,
 Қьмыз ваасы суу satқан,
 Бу севертен җаздывь?

Mınu ıcsın tamdar bastıy?

Qıyıncaıy uıuldu,

Qımbatcaıy tuuldu.

Zarıqtıyır adamdı,

Zamana qandaj quıuldu?

Bız ıylar cıqtı cız somqo.

Boırolor cıqtı ıc somqo.

Too cırdegen kıp qırqıy,

Tovun menen şıyır qıl.

Tortosır öskön cırinde,

Coquın menen şıyır qıl.

Uluu-kıcuu, qarı, cıaş

Uvayım tarttı uşu cıl.

* * *

„Zıızalıy ırdar nazııdıy ele, Toqom:“ oı cınarmek balam, mınu sen qasın ırdıqanıy?”—dedı. El: „Sız Sınırde cırğen kezınızde, uşu Aqı ıtının uulu cır tıtıregenın qosır ırdajıt dep uııucı elek, değı. Toqtosıl avıdan ıraazı volur qalıdı, maqıa qarata, olıurqın elge ırdıqanıy.“

Öbıej tıruu var volso,

Yıgımdı alıt vıl balam.

Özımdı tartıt dep oılor,

Önıryne quıanam.

At ıstınde aş-toıdo,

Alımsavaq ır ırdajıt,

Qomuz alır qoluna,

Qoıqoloqtıp bır tınvajıt.

Uqqın adam tınvajıtın,

Uşıl öndıy ır—qızıy.

Eki qırıvı vaş qosır,

Sıylısse, ıckı, sır—qızıy.

Qoş ögıyzdıy dııqanqıa,

Qoıur vılın, cır qızıy.

Ala kėeden ajalqıa,

Qosomatcaı er qızıy.

Kınde cıqqın kılıykkė,

Zajarkır alqın ter qızıy.

Mılışkerı cırassa,

Alqır qırıan quş qızıy.

Bolo tırqın ulqıa,

Boıqo cıtken qız, qızıy.

Momında var bır mınez;

Aqızın cıvejıt adamdıın,

Aqızın volso, voz vala

Adaldan ıstep taar alqın.

Caman menen cırqızıyqıa,

Cılaqor volson, ıt voldun.

Cırqız volcu er cıgıtı

Barın mıltıy basmadaj,

Teıız volcu azamat:

Tegız tılgen tasmadaj.

Ömyr sıret al cıgıt,

Ölmıjıncı aqsavaı.

Cımşaq volot mınezı,

Zootton cıqqın paqtadaj.

Acıy volot cırıy,

Icine aram saqtavaı.

Andaj cırqız cıgıtı,

Adam qalvajıt, maqtavaı

Anın alqın cız, cırassa;

Cıl cırqoııu cırqız atıaj.

Cıldos volot erıne—

Cıoq volso da aqsatpaı.

Anıy tınır sanaas,

Andaj, azamatın kėonı—cıl.

Cırqız volso alqını,

Yııunın ıcın sıjmalır,

Saramcaı artılat;

Caman atıaj ırqandı,

Cıldıre alvajıt qamcılar.

Cıtpesın cırqız qırıvıqıa,

Cırıyın qantıp cın cıdar?

Cırqız volso alqının.

Aqının kėonın qaltırvajıt.

Altın menen kımıştı,

Ar uvıqta cıltııdajıt.

Caman volso ırqandı—

Qıtılvasa, cın tınvajıt.

Cıtesınde cıoq volso,

Cıtılet dep sanaıa.

Cıoqın ajır cıdarır,

Cııqıa verıt cılaaqıa.

Cııqın, tergen, oıqatın

Bardıy ketıt talaaqıa.

Cırqandaj voldıq qarın,

Blajıy kelse cıtalı,

Tanşıqın vojdon oturıp

Tan aqırır atavı?

Uqıa verıe ır sonun,

Ulana verıt mıı sonun.

Uvalı var kızıın da,

Uııı degen bır sonun.

+ ER SAJЫŞ

„Barakelde Toqo, ömyryne qusat bersin, kem bolso“ deşip el tarastı. Al tyny çatır, ertesini Ketmen-Töwönyn „Qызыл çazy“ degen çerinde boldıq.

Oşonun kijniki çalynda, nokemik braşymek degendin aş bolup, oşoqo bardıq. Balwan kyreş, er eniş, öpkö çabyş, it tartış, er sajš, mərəjləryn qoldu. Er sajšyşın, Çumqal menen Ketmen-Töwöge berdi. Çumqaldan: baatır Aqsaqal degen çyqı. Ketmen-Töwöden: Ernazar degen balwan çyqı. Ekөө bir belteşip sajšyşu menen, Aqsaqal murda tuşty. Aqsaqalça, manaptar: „Ketmen-Töwölyktyñ kekirtegin yzö sajšyşın, eger başqa sajšyş çyqpasañ, seni soo çylyajt“ dep aştıyrtı. Ernazardın kekirteginin qoqosun yzö sajšyş saldı, oşondo da Ernazar attan Aqsaqaldan kijn tuşty. Najza şnyş kekirtelide qaldı, şnyşyş özy suutur aldı da, çan berdi. Oşondo Toqtoquldun şlap turup qoşqonu:

Balwandıqqa ылаjšы
Tuuldıñ ele,—Ernazar.
Bardıq qыqыş uuluna,
Uquldıñ ele, Ernazar.
Çolwors köödön çaralqan,
Təşyn çajyş araldan,
Balwandıqyñ waşqaca,
Artıq tuulqan adamdan.
Ar duwanqa warcu elen,
Aşta-tojdo balwandın,
Aldınnan toroj salcu elen;
Calqan wojdon sulatır,
Calqasınan salcu elen.
Bojuñda çaqyş çolotroj,
Qol usıñ menen çarqanda
Moqumumdan qancu elem.
Qarmaqan çerden qan çyqqan
Aşyq eldin alış elen.
Baatır etin könetöj,
Baatırşyş balwandın,
Bardıqyñ çyqqan çönötroj.

Calqandı çawa ыqыrtqan,
Şamdaqaj sendej kim çyqqan?
Kötöryş çaar çetkende,
Kör balwan senden ыqыrtqan.
Aşyq eldin icinde,
Alp qoşoj elen şynasam.
Qajratıña çan tytpös,
Buqa mojun wuura san.
Qarmaqanda balwandı,—
Temingen wırkıt arşyşın.
Teköoryş sunup çiwergen,
Barcın quştaj waryşyşın.
Kewezdej wölup çolulqan,
Keñ waqalek sarı şyn;
Eki duwan waş qoşso,
Ernazar sendej kim çyqat?
Könylyn aşır köwumdyn,
Kötöryş wartyş kim çyqat?
„Ölyucy çerge“ sajš degen,
El wıjlegen kör qoolor,

Aşalyñ tuura kelgenden,
Öz waşyña tyşken şor.
Sen elğonson, qylyıdar,
Kylyp turat tigiler.
Ökyntyp qalyñ elindi,
Ölymgö kettin qajran er.
Otuz bir çaşqa çyqqanşa,
Oñ-soldu çyqyş, çyqylyş.
Aqsaqal sajšqan najzadan,
Çan cirkın uctu şymında...
Şenin wajgen: toquz qыrcanqyş.
Añ da wölup çep aldı.
Qajqыrcandan dalajlar,
Qajran balwan dep qaldı.
Kim quıjt şenin qunıñdu?
Kim tartat şenin muñıñdu?
Ernazar balwan öldy dep,
Duwanqa danqyş uquldu.

..

ANÇBYJAN TARABYNDÄ

Toqtoqul usuntip qoşup turqanda ıjlabaqan kişi qalqan çoq. Oşol sa-
jıx bolqon, „Kök coloq“ degen çerdin atı „Ernazar“ boldı. Aş taradı...

Aradan bir çyl ötti. Toqtoqul maqa: „Balam, Ançbyjan çaqta el көр-
lyk, aş-toju da көр bolot, Sibirден qajtqandan beri nara ciekmin, oşol çaq-
qa narıp ırdajı“ dedi. Men maqul boldım. Anda: Toqtoqul, Eşmammet,
Çenü çoqtoj ırcılar menen alımsabaq ajtısuuqa çarap qalqan caqym.

Ançbyjan betindegi qırqızdarqa orolup vardıq. Toqtoqul ajtqandaj ele:
toj menen aş bolup çatqan kezi eken. Ançbyca Murzaqulack degen oşol ta-
raptaqı qırqız. özбекterge con toj berip qaldı. Oşol toldoqu at canısta
Maman degen dıjqandın „Aqıajraq“ degen kylyk atı cıqyp keldi. (Manar-
tar ecen qırdaı satıp alamız deşip oolıcuşsa da satpaj qojuptur) bajgesine:
eki min som, eki min typ terек, bir at arabaş menen, eki ögыз vuursun,
orio Hı tirkici menen aldı. Eköşvız Mamandıñ özün çana „Aqıajraqın“
maqtar ırdap qaldıq.

Toqtoqul—

Baştaqın balam elirip,
Atı cıqqan Mamandı.

Qalıq—

Aqıajraqın top çarqan,
Azamat Maman amanvı!

Toqtoqul—

Qırsaqta çatıp çaj bolqon,
Qulun tuulup taj bolqon,

Qalıq—

Taj kezinde taptaqan,
Qunanında maqtaqan.

T.

Buzulup qalar beken dep,
Bıştıbında çarraqan;

Q.

„Anıq kylyk bolot“ dep,
Asıyna saqtaqan.

T.

Asıqan menen manarqa,
braa көгүр satpaqan.

Q.

Taalajın var er Maman,
Bu vaqıtına kelgen aqıajraq.

T.

Kycy ketip dalaj at,
Çoldo qaldı vaş çajqar.

Q.

Ar mycösy kelişken;
Too tekedej toru eken,

T.

Kyndö cıqır vajge alqan,
Balam, kylyktygu zor eken.

Q

Qatar, qatar aң kelse
Qavatı menen curaqan,

T.

Ajaqınan cıqqan caң,
Çөө tumandaj vuraqan.

Q.

Batqaqqa vutu batpaqan,
Cыlaluu çerge çatpaqan.

T.

Arqan voju çar kelse,—
Arıstaj tısyр attaqan.

Q.

Tulpar sınduu Aqıajraq
Tuulqanvı maraldan?

T.

Таşqa salsa tajqıbas
Tujaqı bolot çaralqan.

Q.

Cыqарын билip er Maman,
Cын qaltırvaj ter alqan.

T.
Köz iləşpejt çygyrse,
Çаньвар çараIQанвь, şamaldan.

Q.
Өзүндө тубар вееси чоq,
Er Maman, муну қайдан таар аIQан?

T.
Бақтысьна туş kelip,
Balam, çoluqqan оо бир maldan.

Q.
Тоqтоқул, Қалық ырдаса
Толқундар Maman şанданқан.

T.
Ақвајрақың сыққанға,
Аңсыјан арқа таң қалқан.

C.
El icinde er Maman,
Qalқан çоq sende ec arman.

T.
Аль сыққан Mamандь,
Ајта туşкын Қалықым;

Q.
Bөлүр берет Mamалың,
Тоqо, вайgesinin çарымың.

T.
Balam, çарыльр ketip çyгвөсүн,
Аş қылаалвай қарымың.

Q.
Berвeј qojcu kişi emes,
Тоqо, peјlin көгүр тааныдым.

T.
„Bir arқымақ бергін“ деп,
Ајтрајсынды апыдың!

Q.
Manap menen vajqa ajtsaq;
Yctonгertten som берет;

T.
Авьдан martтық қыIQань,
Alek çaran ton берет.

Q.
Martтық қылар ивақы,
Тоqо, Maman бизге соң берет.

T.
Biz daқы вайлар çарқыдај,
Bir arқымақ берсең оң kelet.

Q.
Товурсақ берсең Mamake,
Тоқилуу bolsun eeri.

T.
Көквөгуге çарқыдај
Çоору çоq bolsun zeeri.

Q.
Oozduқun tişter ooluқma,
Qыjaly bolsun çindideј.

T.
Көквөгу bolso asыльр,
Çavandes¹, surap mingideј.

Q.
Berсең берер kezegin,
Martтық қылаң бир attы.

T.
Dynyjө degen cirkinin,
Çақын қылат ыгаақты.

Q.
Makem берсе бир atqa,
Qurçun arta keteli.

¹ Çavandes—atqa çақы çyгө turқан kişi.

T.

Саралъ көр Тоқондун,
Болвој турат четегі.

Q.

Berse беріп қојотқо,
Bir vajtalдын tezeгі.

* * *

Toqtoqul eköwuz alymsanaq ыrdap turduq. Qurcar alqan mindegen ei. Maman bir kışige syjleşyp turdu da, walamın saqırdı. Balasyna: „tüş walam, atındın eerin al, мына бу ақындарға беремін“, dedi. Al tüşyp, eerin aldı. Toqom kemelenyp qoşo ele tüşyp toquna naştadı. „Balam Qalaq, atın eer-toqum, çygen-qıjuşqanına ıjğalyştırıp Toqtoqul dej ber, daqı bir sıjra elge kylky salaly“ dedi. Oşondoqı menin naştadanym:

Q a l ы q—

Çyzdyktøj qaşqa at mindin,
Çyrwəjsynby Toqtoqul!

T o q t o q u l—

Çyrektyн ceri çazyldı
Balam, çygəndəjyn toqtoqun.

Q.

Oozu çorqo çan elen,
Ojnoqtoqun Toqtoqul.

T.

Ojumda bar menin da,
Balam, oozduqtajın toqtoqun.

Q.

Samaqanđ tuş boldu,
Sajracь wulwul Toqtoqul.

T.

Saqalacaq cunaqym,
Saqaqtajın toqtoqun.

Q.

Towircaq bergen Mamaken
Teñiz eken Toqtoqul.

T.

Tekildegen tygengyr,
Terdik salam toqtoqun.

Q.

Çaňsar atьp toqunup,
Çaңььp ketpe Toqtoqul!

T.

Çaaqьđ sьnqan çuwaremek,
Çaa salajьn toqtoqun.

Q.

Eldin waarьn kyldyryp,
Elirci wulwul Toqtoqul.

T.

Eltendegen çuwaremek,
Eer salajьn toqtoqun.

Q.

Qurcaqan eldin icinde,
Quiçundajьn Toqtoqul.

T.

Quru ele çyret dejsinbi,
Balam, qujuşqan salam toqtoqun.

Q.

Kerçylyktyн quwancьn,
Kerwəjsynby Toqtoqul.

T.

Kuryldəgen çuwaremek,
Kerpəçə salam toqtoqun.

Q.

Bastьrmaq woldu qalьđ ei,
Wacьm çyry, Toqtoqul.

T.

Warawьz walam arьnan,
Wasmajьl tartam toqtoqun.

Q.

Qalın eldi qıvanıyır,
Qarqıldajıyın Toqtoquı.

T.

Qarvalastar tıpvajıyın
O balam, qatcımde alam, toqtoquın.

Q.

İberıñki tılı aıqıs,
İniñ elem Toqtoquı.

T.

Bu kək qaşqa kylykty,
Minejin balam toqtoquın.

* * *

Toqtoquı toquınur minip bastırde, kək qaşqanın çorqosu var eken. To-
qomdu qaraj ırdağın.

Q.

Toıquıan qırqız elıñdin
Toqo, toıunan aldın kər qaşqa.

T.

Toqoño quıdaj vıjırqan,
O balam, bu—totu quştaj kək qaşqa.

Q.

Ar duvandı aralar,
Aştan aldın, kər qaşqa.

T.

Анъ kylyk volot qo,
Bul arqar şıjraq kək qaşqa.

Q.

Азы tuqum kərynət,
Аıvandan сынь vır vaşqa.

T.

Brasın ajtsan Mamandı—
Ылајь qeldi ırdaşqa:

Q.

Bastır ketse saıraıqan,
Çol çorqosu daq var.

T.

Bajqas balam uşunun—
Bajgeden aqan daq var.

Q.

Çoqolur ketse belgilyu—
Mañdajında aq var:

T.

Ылыр çaman minıptır,
Basmaјь kesken taq var.

Q.

Tegi çaman mal emes,
Toqo, ardaqtar çaqşь vaqır ah.

T.

Aq keçim ırtyk çavıular,
Çetelep alyr varaly.

Q.

At çavıucu valanyn
Toqo, сыjraqınan tavalı.

T.

Çajında çarсаң ылајь q.
Ker suusamır tyz volot.

Q.

Şaşra Toqo, ancalıq,
Munun çyğırсуу kezi kyz volot.

T.

Balam çerinen сыqsa kək qaşqa,
Çerde сылыр çetpejt qo!

Q.

Toqo, çerinen сыqsa vöıynur,
Baş vajge vızden ketpejt qo.

T.

Balam, vajlasağ vuzat durandı,
Вайрась сьнь, қуланвь?

Q.

Мақтај сьрсун елге деп,
Маманың верді бу малдь.

T.

Bajgesine alıp veremin,
Balam, qızqa bergis çuvandı.

M A Z M U N U

	Беті
✓ Balañq	7
✓ Tuulqan çerim	16
✓ Үс қоҫо	24
✓ Тоғтоқул менен Вағрыһың çолуақыу	34
Тоғтоқул менен Қалық	45
Tegirmencinin уйындөгу ығ	45
Буғкытсы Мамығдь қоҫыр ығдақаны	55
Ajсеке valsam	57
Çоқулуқ	59
✓ Nasıjat ығ	62
★ Tojdoqu tamaşa	67
Һыһмақ	68
Qarımшақ degendikinde	71
Elge taаныһьруу	78
Zilzala	80
Er sañы	84
Añçьan taravьnda	86

Teryyge 11/VII 40-ç. berildi. Basnuqa 4/IX 40-ç.
qel qojuldu. Qaqazdan formaty 60x92. Bir nasma
iznaqta 41472 tamqa. Barduqy 6 nasma tanaq.
Qyrtaryglaviti № 1-803. Qyrtarymatnas № 206.
Zakar № 1108. Tirazs 10000+100.

Фрунзе
Типоантография № 1
1940.

